

VEREENIGING
TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.
1871—1872.

Verslag der bijeenkomst van den 27sten October 1871.

Bij afwezigheid van den heer STORM VAN 's GRAVENSANDE, is de heer STARING met het voorzitterschap belast.

De Voorzitter opent de vergadering met de kennisgeving, dat is ingekomen een overdruk uit de *Tijdspiegel* 1871, zijnde een door den heer VAN TOERENHOUT ingezonden stuk betreffende: *De Pruisische wijze van legenvorming en hare toepassing op ons land*, door den Schrijver aangeboden en door het bestuur, uit naam der Vereeniging, in dank aangenomen.

Daarna tot de werkzaamheden van het programma overgaande, opent de Voorzitter de beraadslagingen over het door den heer A. POMPE, in de vergadering van den 28 April jl. verhandelde.

De heer HOOGENBOOM, het woord daarover verkregen hebbende, zegt:

De discussie, die heden avond zal gevoerd worden en waaraan, naar ik hoop, door velen zal deel genomen worden, is op dit oogenblik van het grootste gewicht voor ons land, daar de quaestie onzer landsverdediging niet alleen bij de Hooge Regeering aan de orde is gesteld, maar bij het publiek in geschriften en bijeenkomsten met warmte wordt behandeld.

Ik wensch dan ook daarin niet ten achteren te blijven, al ben ik ook een van de „van het budget levende” — lees: „zeer

karig betaald wordende — officieren" (*Verhandelingen der Tweede Kamer in 1871*, bl. 527), en al behoort ik dus ook allerwaarschijnlijkst, in het oog van den Volksvertegenwoordiger, die deze woorden uitsprak, en die naar het schijnt in de zalige overtuiging leeft, dat wij werkelijk van ons traktement *kunnen* leven, tot de „tweede categorie van personen die angst opwekken" namelijk: „de belanghebbenden bij het hooge oorlogsbudget, hetzij uit eigen voordeel, hetzij uit lust voor soldaatje spelen" (bl. 525 *als boven*), want ik zal mij door zulke uitdrukkingen, die op het zachtst beoordeeld, niet te huis behooren in 's lands vergaderzaal, niet laten weerhouden, datgene te zeggen, wat ik noodig acht.

Ik begin dan met den spreker te verklaren, dat ik krachtig begeer nimmer iets anders te zijn dan vrije, onafhankelijke Nederlander, en als zoodanig steeds van mijn recht wensch gebruik te maken om rond en eerlijk voor mijn gevoelens uit te komen.

Het is een gelukkig verschijnsel dat verre de meerderheid van hen, die hun gevoelens met woorden of in geschriften hebben geuit, doordrongen is van het besef dat wij onze vrijheid en onafhankelijkheid moeten verdedigen en ons niet moeten laten verleiden om, onder welken vorm ook, ons vrijwillig aan eene of andere groote mogendheid aan te sluiten of ons daarvan afhankelijk te maken. Toch verheffen zich enkele stemmen, die alléén heil voor ons zien in eene nauwere aansluiting aan Duitschland; toch las ik onlangs een geschrift, waarin de schrijver verklaarde van vaderlandsliefde te blaken, maar waarin hij toch tot het besluit kwam, dat wij, zoo Duitschland ons mocht aanbieden tot den Duitschen bond toe te treden, dat aanbod moesten aannemen. De schrijver scheen niet te bedenken dat wij daardoor niet alleen onze vrijheid geheel en al prijs zouden geven — want wij zouden al heel weinig op de Bondsvergadering hebben in te brengen — maar hij verliest ook uit het oog, dat juist dat, wat hij daardoor wil voorkomen: *uitgaven voor het militaire wezen en het gevaar voor oorlog* nog wordt vergroot. Of zou hij misschien denken dat de oorlogslasten, zoowel die in *geld* als die in *arbeid*, in Duitschland niet bestaan? Geloof ik dat, zoo Duitschland eens met Rusland in oorlog kwam, wij daartoe geene legerafdeelingen zouden moeten leveren? Het heeft er al den schijn van.

Keeren wij thans tot het te behandelen onderwerp terug.

De geachte spreker heeft bij zijne verhandeling, dunkt mij, niet het oog gehad op ons land, al zou men uit enkele punten zijner verhandeling ook het tegendeel kunnen opmaken. Ook kan ik tot mijn leedwezen aan zijne aangehaalde voorbeelden niet zoo veel kracht van bewijs toekennen als spreker zelf. Te recht zegt hij, dat men zich te vergeefs heeft geveleid dat de toepassing der technische wetenschappen op het gebied der krijgskunst de oorlog zelf zou verbieden. Hij had er echter bij kunnen voegen, dat men niet vergeten moest dat die toepassing toch een groot voordeel heeft aangebracht, zooals de laatst gevoerde oorlog ten duidelijkste doet uitkomen. Daardoor toch werd het mogelijk in zeer korten tijd de onverwachtste uitkomsten te verkrijgen. Waren de middelen om oorlog te voeren niet zoo volmaakt, dank zij de toepassing der techniek, dan zou die oorlog — nu eenmaal een volkshaat was ontstaan — misschien jaren lang hebben geduurd en zouden handel en industrie in beide oorlogvoerende staten misschien eene halve eeuw noodig gehad hebben om zich te herstellen van de slagen, door eenen jarenlangen oorlog haar toegebracht. Frankrijk, gedurende eenige jaren overstroomd door den vijand, Duitschland al dien tijd verstoken van $1\frac{1}{2}$ millioen handen, die voor den goeden gang der zaken niet kunnen gemist worden, en de overige rijken steeds in spanning, ziedaar een toestand, die in onze eeuw de noodlottigste gevolgen na zich had kunnen slepen.

Het heeft den schijn alsof spreker van gevoelen is, dat Pruisen niets hecht aan vestingen en verschanste liniën. Ik kan dat gevoelen niet deelen. Hoe toch moet men dan het verschijnsel verklaren, dat de vestingen aan den Rijn tot nu toe niet alleen zijn onderhouden, maar voortdurend zijn verbeterden, ook in 1870 in een krachtigen staat van tegenweer werden gebracht? Waarom dan verklaarden de Duitschers, dat het voor hen noodzakelijk was eene betere defensielijn tegenover Frankrijk te hebben, dan de Rijn aanbood? Waarom willen zij — zoo als ten minste eenige losse berichten zeggen — Strantsburg door fortten omgeven en Metz verbeteren, in plaats van die twee sterkten te sloopen, wat zij dan moesten doen?

Spr. zal het toch wel eenigszins met mij eens zijn, dat het

voorbeeld van Metz, dat behalve de bezetting nog met een talrijk leger werd gezegend, een leger dat niets deed als den voorraad opteren, en daardoor ten gevolge van *gebrek* — *niet* door het *vijandelijke vuur* — genoodzaakt werd te capituleeren, evenmin als dat van Straatsburg, dat de verdediging bijna zonder bezetting begon, dat totaal gebrek had aan behoorlijke dekking voor die bezetting, dat de aanvalswerken bijna zonder eenigen tegenstand tot op het glacis, ja zelfs tot in twee der buitenwerken liet voortzetten en zich overgaf zonder een enkelen stormaanval af te slaan, niet kan dienen om te bewijzen dat de vestingen hunnen tijd hebben gehad. Ik ben dan ook door sprekers betoog nog niet uit het kamp dergenen, die zich veilig gevoelen achter onze onvergelykelijke inundatiën met door forten verdedigde accessen — mits alles is zoo als het zijn *moet* en zijn *kan* — tot zijne partij overgeloopen. Ook zou ik het alleen *dán* met hem eens zijn „dat ons Vader-„land gemakkelijker dan vroeger de prooi eens vijands zou kunnen „worden”, wanneer ik mocht aannemen dat wij met ons verdedigingsstelsel niet met den tijd mede zullen gaan; dat wij, nu meer krachtsinspanning, meer voorbereiding tot den oorlog in vredetijd worden vereischt, onze krachten niet meer dan vroeger *zullen* in spannen. Wanneer men ons leger bleef oefenen en samengesteld liet zoo als tot nu toe het geval was; wanneer men onze liniën in den toestand liet, waarin zij zijn; wanneer het verlichte deel der natie zich bleef onttrekken aan hare militaire verplichtingen en het leger samengesteld bleef uit de minst ontwikkelde elementen onzer maatschappij, ja *dán* zou ons Vaderland gemakkelijker dan vroeger de prooi eens vijands worden. Handelt men echter verstandig, verzetten wij *bij tijds* de bakens als het getij verloopt, zorgen wij voor eene oefening onzer levende strijdkrachten, die voldoet aan de eischen van onzen tijd, brengen wij onze liniën in eenen goeden toestand, d. i. zorgen wij dat de inrichting en de bewapening daarvan beantwoorden aan de bestaande eischen, maakt het geheele volk deel uit van het leger, dan zie ik volstrekt niet in waarom wij *méér* gevaar zouden loopen dan vroeger. Ik kan nog maar niet inzien, dat de vooruitgang der krijgskunst alléén in het voordeel is van den aanvaller, en dat de verdediger daardoor niet even goed gebaat is.

Een enkel voorbeeld zij mij vergund aan te stippen. Men zegt,

en te recht, een aanvaller kan op veel grooter afstand dan vroeger eene sterkte beschieten en zijne schoten zijn op die afstanden veel juister dan toen. De vraag is nu echter, zijn zijne schoten op die afstanden veel juister dan vroeger op korter afstand, en zoo ja, zijn er geen middelen om zich daartegen te dekken? Zijn die schoten niet zoo veel juister of kan men er zich tegen dekken, dan is hij nog even ver, want de verdediger kan zich even juist schietende, ja nog krachtiger vuurmonden aanschaffen, want hij behoeft deze niet te vervoeren en kan dus den aanvaller noodzaken langen tijd op groote afstanden te blijven en vandaaruit uiterst langzaam onder groote verliezen en met de meeste voorzichtigheid te naderen. Het is, dunkt mij, nu voor den aanvaller moeilijker 3000 meters afstand met loopgraven af te leggen, dan vroeger 1000. Hij kan nu bijv. op 1000 meters afstand bres schieten, terwijl hij daartoe vroeger tot op het glacis moest naderen, maar hij zal toch moeten zorgen dat zijne stormkolonnes tot in de onmiddellijke nabijheid van de sterkte gedekt kunnen voorwaarts rukken, wil hij deze niet, vóór dat zij de bres kunnen bereiken, zien nederschieten door licht geschut, dat de verdediger tot op dat oogenblik ongeschonden heeft bewaard, en dat dan niet veel van het vijandelijke vuur heeft te vreezen, daar de aanvals-batterijen hun vuur moeten staken, uit vrees de eigen troepen te treffen. Ook zou de bestorming, zelfs onder het vuur van eenige mitrailleurs nog veel kans hebben van te mislukken. Neemt men echter aan dat de sterkte bewapend is met geschut, dat in trefkans en uitwerking ver ten achteren staat bij dat van den aanvaller; dat noch het geschut, noch de bezetting behoorlijk gedekt is tegen de uitwerking van 's vijands vuur; dat de verdediger — als bij Straatsburg — den aanvaller ongestoord laat naderen, niet eens zorgt dat het aanvalsfront — als dit zóó duidelijk is aangewezen als daar — behoorlijk is ingericht en bewapend; dat de wallen steunen op muren die in bres gelegd kunnen worden, en dat geen enkele voorzorg wordt genomen om een stormaanval af te slaan, dan is de aanvaller zeker in het voordeel.

Zoo is het met de meeste zaken gesteld; het zou mij echter te ver leiden dit meer uitgebreid na te gaan.

Het heeft mij tot nu altijd bevreemd te hooren beweren, dat de oorlog van 1870/71 voor ons land, voor onze verdediging,

zulke verontrustende uitkomsten heeft opgeleverd. Ik ben van het tegenovergestelde gevoelen, mits men partij trekke van de lessen daarin opgedaan, wat wij ten volle kunnen.

Zoo heeft die oorlog doen zien dat het lang niet zoo gemakkelijk is goede bomvrije gebouwen te vernielen. De citadel van Straatsburg werd gedurende meer dan 30 dagen gebombardeerd uit 16 kanonnen van 15 cm., 16 van 12 cm., alle getrokken, 8 mortieren van 28 cm. en 4 van 23 cm. Deze vuurmonden wierpen meer dan 31 000 projectielen in de werken, zonder de kruitmagazijnen of de kazematten in het minst te schaden.

Zoo heeft die oorlog verder — naar mijne opvatting — doen zien dat de meeste Fransche vestingen, van oude constructie, slecht bewapend, nog slechter bezet, wel zijn genomen door bombardement of door uithongering, maar niet, na eene energieke verdediging, door geregeld beleg. Wat zal echter de vijand bij ons door bombardement nemen? Welke sterkte zal hij door uithongering bemachtigen? Ik verklaar zulks niet te weten. Een bombardement toch heeft alleen ten doel de burgerij door het gevaar, dat hun leven en hunne bezittingen loopen, te bewegen in verzet te komen tegen de bezetting en den bevelhebber te noodzaken de vesting over te geven, en die uitkomst kan alleen verkregen worden, zoo de sterkte kan worden ingesloten, en de vaderlandsliefde der inwoners niet — zoo als de Straatsburgers toonden wel te zijn — in staat is de zware beproeving van een bombardement te doorstaan. Is de vesting echter niet ingesloten, kunnen de burgers hun leven en hunne vervoerbare eigendommen redden, of kan de bezetting zooveel hulp krijgen van het leger als noodig is om de burgerij in toom te houden, dan zal het bombardement niets baten en dán is het bombardeeren *barbaarsch*, wat het niet is, als er kans bestaat dat het de overgave aanmerkelijk kan bespoedigen. Het bombardement zou dan alléén strekken om de algemeene verdediging te *sterken*, door dat het den haat van het geheele volk zou opwekken. Er is nog een ander geval waarin een bombardement is te rechtvaardigen, bijv. als de vesting — dit was met de meeste Fransche vestingen, die zich na of vóór een bombardement overgaven, het geval — geen waarde bezit, als zij den vijand volstrekt niet kan hinderen in zijne

operatiën en hij er alleen een zwak observatie-leger bij behoeft achter te laten. Ik kan mij zéér goed voorstellen, dat de bevelhebber in zulk eene sterkte het lot dat de burgerij en de bezetting bij zulk een bombardement te wachten staat, zwaarder laat wegen dan zijne vermeende eer. Ik zeg vermeende eer, want ik zie er geen eer in duizenden doelloos te laten omkomen en van alles te laten berooven, alleen om te kunnen zeggen: „ik heb den vijand getoond dat ik personcelen moed genoeg bezit om hem te weerstaan.” Niet hij, maar de regeering die zulk eene onnutte vesting in stand hield, is voor die overgave verantwoordelijk. Waar zal men nu echter bij ons eene vesting vinden, die ingesloten kan worden op een tijdstip, waarop zij *nog nuttig kan zijn* voor de verdediging? Ik weet er geen.

Ik zal eenige sterkten noemen die ingesloten kunnen worden, en aantoonen dat zij dan hare waarde verloren hebben en — naar mijn gevoelen — zich kunnen overgeven, als de vijand tot een bombardement *gereed is*, niet op eene enkele bedreiging. Nijmegen bijv. kan groot nut hebben, en is bij eenen aanval uitsluitend uit het zuiden — wie waarborgt ons dat wij niet eens uit het zuiden alléén aangevallen zullen worden — naar mijne meening onmisbaar. Als de vijand echter meester is van beide oevers van de Waal, dan houdt het nut van Nijmegen op. Naar mijn gevoelen behoeft de bevelhebber dan voor zijne eer die stad niet plat te laten schieten. De IJssel-sterkten. Zoolang de vijand niet over den IJssel is, zal het bombardeeren dier sterkten hem niet baten; is hij eenmaal die rivier gepasseerd, dan is hare waarde — al waren zij *dán* verdedigbaar — niet zoo groot, dat men ze behoefde te laten raseeren door 's vijands projectielen.

Ik weet niet of dit gevoelen door deskundigen wordt gedeeld; maar is dit wèl het geval, dan acht ik het voor het algemeen belang wenschelijk dat dit bekend wordt. Vooreerst toch zal de bevelhebber van zulk eene plaats dan niet in de moeielijke positie verkeereren, te kiezen tusschen zijn menschelijk gevoel en zijn gevoel van plicht, en ten andere zal de val van zulk eene sterkte, op een oogenblik waarop haar nut heeft opgehouden, niet demoraliseerend werken, daar ieder het dan zéér natuurlijk en van geen belang zal vinden. Men zal nu misschien zeggen: het lot der bezetting is dan niet zeer aangenaam, vooruit te weten, dat zij,

misschien zonder een enkel schot te doen, zal moeten capituleren. Men moet echter wel bedenken dat zij hare taak heeft volbracht; hare tegenwoordigheid daar ter plaatse heeft den vijand genoodzaakt eenen anderen weg te nemen of tijd te verliezen, wat voor de algemeene zaak groote voordeelen heeft opgeleverd.

Volgen wij verder den spr. op den voet. Omtrent het gezegde van spr. betreffende de buitenlandsche autoriteiten (bl. 363) zij het mij vergund op te merken, dat het niet de eerste maal zou zijn dat zulke autoriteiten tot een ander gevoelen overhielden, als zij *op de plaats zelve* op de sterkte der positie werden gewezen. Mij dunkt, het voorgevallene tusschen Napoleon I en den Gen. Kraijenhoff betreffende de stelling van Amsterdam bewijst dit ten volle, en Napoleon kon, naar ik geloof, wel als een autoriteit in zijnen tijd gelden.

Wat de waarde eener inundatie betreft, leert ons de laatst gevoerde oorlog o. a. bij Straatsburg toch ook, dat de vijand alleen *daár* kan aanvallen, waar geene inundatie staat. Denken wij ons nu eens in plaats van — zoo als die vesting — eene volgens het oude systeem versterkte plaats, eene plaats die overbebouwd is met huizen, die onder hare 1170 vuurmonden voor het grootste gedeelte telt gladde kanonnen en alle mondingladers; die geen ander affuitage heeft dan belegerings- of veldaffuiten, die òf achter spoedig vernielbare schietgaten of, met kans spoedig hunne bedienings-manschappen te zien vallen, *en barbette* kunnen gebruikt worden en walaffuiten, die tegenwoordig ook in zulk eene vesting onpraktisch worden; waarvan de bezetting bestaat uit 16 320 man infanterie, zonder samenhang en slechts voor 1/3 bruikbare soldaten, 3400 kanonniers in naam maar slechte 1200 geoefenden, dus één geoefende en *nog niet eens* twee handlangers per vuurmond, 20 man genie-troepen en eenige cavaleristen; waarin noch voor de troepen, noch voor het materieel, noch voor de inwoners bomvrije lokaliteit is; waaruit geen noemenswaardige tegenstand wordt geboden, om zoo te zeggen niets wordt gedaan om den vijand in zijn naderingswerk te bemoeielijken en die zich *toch nog* eerst, na 31 dagen formeel belegerd te zijn geweest, na door meer dan 200 000 projectielen overstelpt te zijn geworden en *vóór* dat een enkele stormaanval was afgeslagen, overgeeft; — denken wij ons, zeg ik, in plaats daarvan een fort, dat slechts langs

een zéér smal acces is te naderen, naar de eischen des tijds is gewapend, voldoende is bezet, niet ingesloten kan worden, en waarin personeel en materieel op de meest oordeelkundige wijze tegen het vijandelijke vuren zijn gedekt, zoodat een bombardement niets kan uitrichten, omdat de verdediger zijn personeel daartegen kan beschutten en een voldoende aantal vuurmonden ongedeerd beschikbaar kan houden om elken storm af te slaan, en waarin geen bres kan geschoten worden, dan vraag ik, hoe lang zou zulk eene sterkte het wel kunnen uithouden als Straatsburg het 31 dagen uithield? Heeft de vijand één fort vóór Parijs genomen? Dáár kon hij nog wel zoo veel batterijen oprichten als hij verkoos, daar vond hij zoo veel terrein als hij kon verlangen om gedekt te naderen. Zelfs eene bende oproerlingen, die geene militaire waarde bezat, de forten vluchtig met licht geschut had bewapend, forten die zéér veel hadden geleden door het vuur des vijands, kon zich daarin nog eenigen tijd staande houden tegen de geregelde troepen.

Spr. zegt er zijn tweeërlei wijzen zich te verdedigen. Naar mijne opvatting bestaat er nog een derde, en juist die wil men immers bij ons volgen, namelijk: *afvoeren* van den aanval, door het bieden van tegenstand aan de slagen van de tegenpartij en *zelf aan te vallen* als de kansen daartoe gunstig zijn. Wij willen toch niet eene *zuiver passieve* verdediging voeren, maar zijn wel degelijk van plan *actief* op te treden, als daartoe gelegenheid bestaat. Hoe ver zou spr. denken dat wij wel in Duitschland zouden kunnen voorwaarts dringen? Hoe lang zouden wij *in het open veld*, als wij den aanval begonnen, de meerderheid in getalsterkte hebben? Hoe lang zou het duren tot ons leger het lot van de Franschen te Sedan onderging? Ik ben het met hem eens, dat wij daardoor het plan van den vijand zouden wijzigen; dat hij misschien zelfs in de eerste oogenblikken door zulk eene stoutheid zou overbluft worden — om het zoo eens uit te drukken — maar ik geloof ook dat hij wel spoedig zich over dien stap zou verheugen en wel zou weten een ander doelmatig plan te beramen. Spr. zegt dat de tot nu toe gevolgde verdedigingswijze niet meer is toe te passen omdat de *hoofdvoorwaarden* tot toepassing der passieve verdediging niet meer bestaan. Dat die — door hem genoemde — hoofdvoorwaarden niet meer bestaan ben ik slechts ten deele met

hem eens; maar ik deel volstrekt niet zijn gevoelen dat dáárom de passieve verdediging onmogelijk wordt.

Als eerste hoofdvoorwaarde noemt spr. (bl. 365) „het steunen op het *bezit* of *winnen* van tijd tot voorbereiding der passieve weermiddelen.”

Het valt niet te ontkennen dat die voorwaarde thans slechts in *zéér geringe mate* bestaat; dat zij echter *in het geheel niet meer* zou bestaan, geef ik niet toe. Vooreerst toch valt het niet te ontkennen dat, al heeft Pruisen voortdurend het 7de, 8ste en 10de legerkorps — 90 000 man — op onze grenzen, dat wil zeggen: „in de provinciën op onze grenzen *verdeeld, gedeeltelijk* onder de wapens, *doch grootendeels* met verlof”, de bondsveldheer deze troepen toch maar niet, even als op het schaakbord, *op eens* kan verplaatsen. Er *is* tijd noodig om die troepen te verzamelen en te verplaatsen. Ten andere zullen wij toch wel niet die troepen in de gelegenheid stellen te Keulen of elders plaatskaartjes voor Utrecht te nemen, maar zullen wij hen, wat het vervoer per spoor betreft, toch wel aan de grenzen, minstens aan den IJssel, een donderend „halt!” toeroepen uit onze vuurmonden. Zij zullen dus van af de grenzen moeten marcheeren in behoorlijken Zusammenhang geheel slagvaardig moeten voortrukken, en den IJssel niet kunnen passeeren vóór dat zij eene zekere macht, eene macht aanmerkelijk sterker dan de onze achter die rivier, bijeen hebben. Voor dat marcheeren en samentrekken is óók tijd noodig.

Er *is* dus altijd eenige tijd beschikbaar om de passieve weermiddelen in orde te brengen; maar, ik erken het ten volle, er is in vergelijking met vroeger *zéér weinig* tijd daartoe. Is dat echter een rede om nú te zeggen: wij kunnen die passieve weermiddelen toch niet bij tijds gereed hebben, ergo, laat ons die kostbare en onnutte zaken sloopen? Ik zou ten minste aldus redeneeren: vroeger had men véél tijd en deed men daarom in vredes-tijd *weinig*; nú hebben wij *weinig* tijd en moeten dus in vredes-tijd *veel* doen. Vroeger begon men de batterijen, die de accessen moesten verdedigen, eerst in oorlogstijd op te werpen, minstens op te maken, de bezetting te werven en het geschut en verdere benodigdheden van elders aan te voeren. Deed men dat nú ook, ja, dan waren wij verloren. Indien men echter nu in vredes-tijd doet wat men toen overliet tot den tijd van oorlog, namelijk: de

forten en batterijen in vreedetijd bouwt en in volkomen goeden staat houdt, het geschut en alles wat voor de verdediging noodig is — zoo veel dat kan en wordt vereischt — ter plaatse oplegt, de bezetting voor elke sterkte bepaald aanwijst, de verboden kringen grootendeels opruimt, enz. dan zou ik niet weten wat men thans met zoo veel tijd, als men vroeger noodig had, zou uitvoeren.

Zoo lang spr. mij dat niet opheldert, kan ik zijn gevoelen niet deelen.

De tweede hoofdvoorwaarde door den spr. opgenoemd is: „te steunen op de *mogelijkheid* om zich een *leger te vormen*, dat in getalsterkte en krijgswaarde dat des aanvallers steeds naderbij komt.”

Ik vermeen dat die mogelijkheid *nimmer heeft bestaan* en dat, zoo ooit, thans juist de *verdediger* in gunstiger positie verkeert. Vroeger toch kon ieder, die geld had, troepen werven; die het meeste geld bood, had de talrijkste legerscharen en ging met de beste waar op de markt strijken. Thans is dat niet mogelijk. Thans kan de verdediger *in verhouding* over een talrijker legermacht beschikken dan de aanvaller. Men kan in een land van 4 000 000 zielen, dat zich *verdedigen* moet, beter een leger van 100 000 man op de been brengen dan in een staat van 40 000 000 inwoners die *aanvalt* 1 000 000, m. a. w. de verdediger kan een véél hooger percent van zijne bevolking voor de verdediging gebruiken dan de aanvaller van de zijne voor den aanval. Het behoud der vrijheid is van veel hooger belang voor een volk, dan het vernietigen van de vrijheid van een naburigen staat. Een groot aantal personen, die ongeschikt zijn voor de vermoeienissen en de eischen van een aanvallenden oorlog, kunnen nog zéér goede diensten bewijzen als het geldt eene verdediging. Bovendien had men vroeger nog het groote gevaar dat de huurbenden, omdat zij volstrekt geen belang bij de zaak hadden, den oorlog soms flauw voerden, of wel overliepen naar de tegenpartij, als hun dit voordeeliger voorkwam. Thans, nu de zonen des lands zelf de wapens aangorden voor de verdediging hunner heiligste belangen, kan daarvoor wel geen vrees bestaan. Volkomen ben ik het echter met spr. eens, dat er thans geen tijd meer is om staande den oorlog geheele nieuwe legerkorpsen te vormen en te oefenen, hoewel de troepen toch met den dag in geoefendheid zullen winnen, en „in kleine ondernemingen geoefend, weldra tot grootere

in staat zullen zijn." Daarom echter wederom niet beweerd dat de passieve verdediging onmogelijk is; maar integendeel gezorgd, dat het leger in vreedstijd de oefening erlangt, die het in oorlogstijd behoeft en om welke te verkrijgen *dán* geen tijd meer beschikbaar is. Trouwens de spr. wil die oefening in vreedstijd toch ook; want, kan men met ongeoefende troepen geen passieven oorlog voeren, het voeren van den actieven krijg is met zulke troepen *nog veel minder* mogelijk. Ook dit punt eischt dus nader opheldering. Spr. zal toch niet willen beweren dat het niet mogelijk is in een kleinen staat in vreedstijd een leger te vormen dat in *krijgswaarde* dat der aanvallers evenaart. De jongelingen, geboren in een kleinen staat, hebben toch door die geboorte — de volksaard daargelaten — niet minder geschiktheid om goede soldaten te worden, dan zij zouden bezitten zoo hun bakermat had gestaan in een rijk waar de zon nimmer ondergaat.

De derde hoofdvoorwaarde is volgens spr.: „te steunen op de „*mogelijkheid om door stremming der verbindingen* de verpleging „en het bestaan van het aanvallend leger in gevaar te brengen.”

Het is ontegenzeggelijk voor ons niet mogelijk met een leger van bijv. 100 000 man uit de te bouwen stelling bij Mastenbroek langs den IJssel voorwaarts te rukken, als de vijand zoo sterk is dat hij daar een observatie-korps van de *drie dubbele* sterkte kan plaatsen, zonder vóór Utrecht verzwakt te worden. In het *algemeen* beschouwd is echter het stremmen der communicatie thans gemakkelijker dan vroeger, en is door de overgroote getalsterkte der tegenwoordige legers en het ontzagelijke verbruik van den krijgsvoorraad thans eene tijdelijke verbreking veel gevaarlijker dan toen. Vroeger werden de convooien levensmiddelen en krijgsvoorraad vervoerd langs gewone wegen en begeleid door een sterk escorte. Die wegen konden moeielijk onbruikbaar gemaakt worden en het convooi kon, op welke plaats men het ook aanviel, worden verdedigd. Thans geschiedt dat vervoer per spoortrein. Eene spoorwegbrug kan door eene ondernemende troepen-afdeeling vermeesterd en vernield worden, terwijl een trein, in zijnen loop overvallen, weerloos is en door het losmaken der rails geheel kan vernield worden, zoo hij in volle vaart derailleert.

Ik begrijp echter niet dat de spr. het wel mogelijk acht, dat wij met ons leger *reeds van den beginne af aan* aanvallend kunnen

te werk gaan, tegen 's vijands overmacht kunnen oprukken en het blootstellen aangevallen of overvallen te worden op het tijdstip, dat de vijand daartoe gunstig acht; maar het daarentegen *onmogelijk acht in 's vijands rug te opereeren*, waar wij dan *niet* met de hoofdmacht te doen hebben, waar wij dan *zelf* het tijdstip van den aanval kunnen kiezen. Het baat den vijand *dan* niet, tijdelijk terug te trekken tot hij genoeg troepen heeft verzameld, want dan is ons doel bereikt. Verlaat hij tijdelijk zijne positie, kunnen wij ons tijdelijk van een spoorwegbrug meester maken en die vernielen, dan trekken wij terug en lachen om de later oprukkende overmacht.

Spr. predikt — hij houde het mij ten goede — naar mijn gevoelen onze *totale onverdedigbaarheid*, want met een leger alléén zouden wij het maar kort uithouden, en, naar zijn beweren — zoo ik hem goed begrijp — hebben onze liniën geene waarde.

Verder zegt spr.: „heeft men nu aanstonds het grootste deel „des lands moeten prijs geven, van waar dan in een kleinen „staat, ook al bracht men den aanvaller als voor een muur tot „staan, de middelen om een leger te vormen, dat het zijue „eenigszins in kracht evenaarde?”

Wel is waar geven wij het grootste gedeelte van ons land prijs — namelijk de grootste helft der oppervlakte — als wij achter Utrecht staan, maar vóór dien tijd hebben reeds een groot aantal vrijwilligers uit de omliggende provinciën zich kunnen bergen; vóór dien tijd is én mililitie én schutterij — bij eene goede organisatie — onder de wapens.

Op zulk eene organisatie rekent de spr. toch ook, want hij wil met het leger den aanval beginnen, en moet het dus verzameld en tot den aanval gereed hebben, vóór dat de vijand kan aanvallen, dus nóg vroeger dan ik noodig acht. Wij geven dan wel de grootste helft van de *oppervlakte* van ons land prijs, maar *lang niet* de grootste helft *onzer strijdbare* mannen. Vreest men dat de vrijwilligers niet zoo *spoedig* zullen opkomen en dus door den vijand kunnen tegengehouden worden, men verplichte hen bij de wet op te komen als het gelast wordt, en is dan zekerder hen te hebben. Bovendien behoeven zij niet allen naar Utrecht te trekken; zij kunnen zich ook elders aanmelden. Zoo zijn de Zeeuwen reeds dadelijk buiten het bereik van den vijand, zoo zij

het Volkenrak, de Krammer of de Grevelingen passeeren; de vrijwilligers uit Drenthe en Friesland kunnen voor den vijand uit naar Groningen trekken, de Brabanders en Limburgers naar Utrecht en de Willemstad, enz.

Dat de geregelde aanvoer van het benoodigde niet zoodanig is gestremd geweest dat de Duitschers — die overigens in Frankrijk ook nog al zoo iets wisten te vinden en ook belangrijke hoeveelheden krijgsvorraad en levensmiddelen veroverden, en dank zij hunne *erwtenuorst* — bepaald gebrek hebben geleden, is niet te betwisten; maar ook hierbij moet niet uit het oog worden verloren, dat geen enkel *geregeld* korps van eenige aanmerkelijke kracht meer in Frankrijk bestond dat de Duitschers in den rug kon aanvallen.

„Zou men nu misschien meenen,” zegt spr. verder (366), „dat „kleine staten tegenwoordig hunne passieve weermiddelen in de „volmaaktste orde, geheel gereed zullen hebben?” Het doet, mijns inziens, weinig ter zake, wat daaromtrent onze individueele meening is: het is de *plicht* van elke regeering te *zorgen*, dat zij ten allen tijde in de volmaaktste orde, geheel gereed zijn, zoo *ver als dat noodig is*. Het gaat daarom niet op te beweren dat de passieve weermiddelen onnut zijn, *omdat zij toch niet in orde zullen gehouden worden*; in tegendeel, die vrees zou eene reden te meer zijn, om op het in orde houden steeds aan te dringen. Naar het mij voorkomt, werpt spr. ook niet het ware licht over onzen toestand in het voorgaande jaar, wat betreft het *in orde brengen* onzer passieve weermiddelen, voor zoo ver het betreft de doode strijdkrachten. Men zal mij wel niet verwijten, dat ik de gebreken niet durf aanwijzen, maar men moet de zaken juist beoordeelen. Het is een feit, dat het er in het voorgaande jaar zeer ongunstig uitzag, maar waaraan lag dat? Voor het grootste gedeelte aan het gebrek aan personeel en aan de ondoelmatige indeeling van de levende strijdkrachten. Was er personeel genoeg geweest, dan was de Utrechtsche-linie — wij spreken alleen van de passieve weermiddelen — in zeer weinige dagen verdedigbaar geweest. Men had niets te doen als het geschut in batterij te stellen, de munitiën aan te maken — waartoe alles voorhanden was — en de terreinstrooken vóór de forten van alle belemmerende voorwerpen te zuiveren; tot dit laatste zou echter — het valt niet te ontken-

nen — groote krachtsinspanning vereischt zijn geworden. Dat onze sterkten aan *al* de eischen voldeden, die toen konden verlangd worden, zal ik volstrekt niet beweren, evenmin als ik zal ontkennen dat de laatste oorlog heeft doen zien, dat er nog méér aan ontbreekt dan men toen vermeende; maar, ik herhaal het, de *groote* en toen *onherstelbare* fout zat in het gebrek aan soldaten en kader, zoodat men de fortén *achtereenvolgens* door hetzelfde troepje kanonniers moest doen bewapenen en dus *eindelijk* de meeste had bewapend, maar niet had bezet. Het geschut stond in batterij, maar personeel om het bedienen was er niet; het kostte zelfs heel wat moeite om in elk fort zooveel kanonniers — van officieren spreek ik maar niet, want het is overbekend dat van deze de rubriek *te kort* bij de artillerie nog *zéér* groot is — kon bijeenbrengen als noodig was om het geschut *schoon te houden*. Wij zijn sedert dien tijd weer een jaartje ouder geworden, doch de toestand is nog niet veel verbeterd. Doch genoeg, hoe het ook zij, ik had liever gezien dat de spr. op verbetering der weermiddelen had aangedrongen, dan dezen hunne waarde te ontzeggen *omdat zij niet in orde waren*.

Wat de aangehaalde woorden van Brialmont betreft, moet ik opmerken dat daarin gezegd wordt: „dat kleine staten veel tijd „noodig zullen hebben om hunne levende strijdkrachten te verzamelen, hunne oorlogsbehoeften aan te vullen en hunne sterkten „in staat van verdediging te brengen, enz.” Het zou mij niet moeielijk vallen uit die woorden eene veroordeeling van sprs. stelsel te putten; immers zegt Brialmont in de eerste plaats: dat zij *veel tijd noodig hebben om hunne troepen te verzamelen*. Als dat waar is — en is het ééne waar, dan kan men ook het andere voor waar aannemen — hoe zal zulk een kleine staat dan bij tijds gereed zijn om den vijand aan te vallen *vóór* dat deze gereed is. De aangehaalde woorden bewijzen dus niets in het voordeel van spr's. stelsel; zij kunnen dan ook geen ander doel hebben dan de kleine staten wakker te schudden, door hen te doen zien dat de groote naburen zeer goed hunne zwakke zijde kennen, en hen daardoor op te wekken om te zorgen dat in vreedstijd wordt gezorgd, dat die gebreken bij het uitbreken van eenen oorlog niet bestaan, zoodat een vijand, die daarop nog vertrouwde, spoedig zou inzien dat hij zich deerlijk had vergist. Het is alsof Brialmont

schrceef: de groote naburen houden zich overtuigd, dat zij u door snelle opmarschen te midden uwer voorbereidende maatregelen zullen verrassen; zorg dus dat uw leger in tijds verzameld en uwe vestingen in staat van tegenweer en van al het benodigde voorzien zijn.

Te recht zegt spr. verder (367) dat men niet moet bouwen op verdragen en op hulp van anderen. Die vrij wil blijven, moet zelf de handen uit de mouw steken; zonder dat hangt zijne vrijheid aan een zijden draad en is hij die vrijheid ook niet waard. Ik ben dit volkomen met hem eens; minder stem ik echter met hem in, waar hij de redenen opnoemt, waarom men daarop niet vertrouwen moet. Ik geloof bijv. niet dat de verovering van ons land — wanneer alles is, zoo als het *moet* en *kan* zijn — zoo spoedig een voldongen feit zal wezen. Wij kunnen den vijand maanden lang ophouden vóór onze Utrechtsche-linie. Deze linie kan veel sterker zijn dan de linie van forten om Parijs; vooreerst toch kunnen de forten op zich zelf even sterk zijn, zoo men voor doelmatige inrichting, goede bewapening en voldoende bezetting zorgt, en ten andere kan de vijand deze forten niet zoo gemakkelijk naderen. Slechts smalle accessen staan hem daartoe open, terwijl aan insluiten en uithongeren niet te denken valt, en er een leger achter kan staan, dat bij goede vredes-oefening, zoo door eenheid en samenhang als geoefendheid, dat van Parijs ver kan vooruit zijn. De bondgenooten zullen dus tijd genoeg hebben om ons te hulp te komen. Of kleine staten ook minder kans op hulp zullen hebben, als het volk *zelf* in de grootere rijken meer zich in de regeeringszaken zal kunnen mengen, is bij mij nog niet zeker. Zoo een klein land zich de achting van de groote staten heeft weten te verwerven; zoo het toont den moed en de volharding te bezitten, zijn recht met hand en tand te verdedigen, dan zal het, naar ik geloof, meer kunnen rekenen op de sympathie van een ander *volk*, die alleen uit het hart komt van die natie, dan op die van de *regeering* van zulk een rijk, daar deze laatste slechts koel hare eigene belangen berekent. Ook zegt spr., dat het voor een grooten staat gevaarlijk zou zijn zich door detachceering te verzwakken. Maar al te waar; doch is detachceering altijd noodig? In de *meeste* gevallen niet. Stel bijv. dat wij, met Duitschland in oorlog geraakten en Rusland nam onze partij op, zou Rusland

dan troepen naar ons land moeten zenden? Ik geloof het niet; maar wel geloof ik dat het Russische leger *in zijn geheel* in Duitschland moest vallen. Zoo als ik vroeger reeds zeide, zou ik het zelfs niet wenschen dat men ons *in ons land* te hulp kwam. Het terugtrekken der troepen uit Rome en Algiers bewijst mijns inziens niets, en het snel bijeentrekken der in Duitschland achtergelaten korpsen, toen men zeker was van Oostenrijk niets te vreezen te hebben, bewijst juist het tegendeel van hetgeen spr. beweert. Immers toont dit ten duidelijkste aan, dat zoo lang Oostenrijk zich niet verklaard had, de Pruisen niet over hunne *geheele* legermacht konden beschikken, en daaruit laat zich gemakkelijk afleiden, dat zij bij eene vijandelijke houding van dat rijk en nog meer bij een werkelijken aanval — zoo het daartoe de macht had bezeten — in plaats van over de achtergelatene troepen te kunnen beschikken, nog belangrijke korpsen van het leger, dat in Frankrijk was, hadden moeten terugzenden, om het eigen land te dekken. Zoo zou het ook bij ons gaan, als Rusland ons wilde helpen. Wij moeten dus zorgen door eensgezindheid, trouw en eerlijkheid, door vrijheidsliefde en moed de achting en de genegenheid te verwerven van andere staten, en deze staten door eene hardnekkige verdediging, door den vijand „als voor eenen „muur tot staan te brengen”, de gelegenheid te verschaffen zich tot onze hulp toe te rusten. Alleen de passieve — passief-actieve — verdediging kan dat laatste mogelijk maken; uitsluitend actief optreden zou, in mijn oog, een nooit te rechtvaardigen waagstuk zijn. Ik acht daarom onze passieve weermiddelen niet van *ondergeschikt* belang, ook niet de levende strijdkrachten; maar beiden zijn van *even* groot belang. De doode weermiddelen zijn zonder levende strijdkrachten niets, dat is duidelijk; maar de levende kunnen zonder die doode in ons land den strijd nimmer met den *minsten kans van slagen* opnemen.

De kans dat de groote staat van den beginne af, door gering-schatting, fouten zal begaan, is zeer gering; immers zoo wij onze liniën sloopten en ons leger verdubbelden, zou de vijand dat toch ook weten en dus daarnaar zijne maatregelen nemen. Bovendien, ik zeide het reeds, zou dit slechts een zeer kortstondig voordeel voor ons zijn, daar „den vijand voortdurend versterking „toekomt”, en hij dus spoedig overmachtig zal zijn.

„Waar een staat op heldhaftige wijze ten onder gaat, daar moet reeds de veroveraar eene milde staatkunde volgen” zegt spr. verder. Een geringe troost! Ik zie dien staat dan liever *niet* ondergaan, en dat kan door de hardnekkige verdediging onzer liniën verkregen worden. — Men heeft van die mildheid in den laatsten oorlog ook niet veel bespeurd; alleen heeft de veroveraar van den overwonnene eene *milde* bijdrage tot tegemoetkoming in de gemaakte onkosten geëischt. Men zal toch niet zeggen dat het Fransche volk niet hardnekkig heeft gestreden, niet een buitengewonen moed heeft getoond. — Wat Polen betreft, ik geloof dat die herinnering aan vroeger betoonden moed dit rijk niet zal vrij maken en dat, zoolang geen der groote staten er *belang bij heeft* het Poolsche koninkrijk weder te herstellen, zij wel kunnen zingen: *Nog is Polen niet verloren!* maar dat zij de waarheid meer nabij zouden komen zoo zij zuchten: *Nog is Polen niet vrij.*

Zeer juist zegt spr. dat het bezit van sterke stellingen leiden kan tot verwaarloozing der levende strijdkrachten. Ik stem dit volkomen toe, en het is dus zaak daartegen ernstig te waarschuwen, waaraan het dan ook in onze vergadering wel het minst heeft ontbroken. Meer dan in den tegenwoordigen tijd wel noodig mocht zijn, hebben wij onze stemmen daartegen verheven, hebben wij beweerd dat onze levende strijdkrachten én in sterkte, én in organisatie, én in geoefendheid veel te wenschen overlaten. Zou spr. echter niet aanleiding geven tot het vervallen in een ander uiterste: tot het besteden van de uiterste zorg aan de levende strijdkrachten en tot het verwaarloozen onzer liniën? Ik geloof wel niet dat onze regeering daartoe zoo spoedig zou overgaan, maar wel dat het publiek, eenmaal door den spr. overreed, daarop zou aandringen, en acht het daarom niet overbodig daartegen op te komen.

De stelling echter dat eene sterke positie met half geoefende troepen tegen volkomen geoefende aanvallers niet kan verdedigd worden, is echter nog niet zoo gelogenstraf in den laatsten oorlog als spr. wel beweert. De verdedigers van Parijs waren nog *lang niet* half geoefend, toen de Duitsche legerscharen de stad insloten. Wat zij onder het beleg in geoefendheid wonnen, kunnen natuurlijk onze troepen ook aanwinnen. Toch is Parijs alléén door *hongersnood* bedwongen, nadat het door bombardement veel had geleden en het te voorzien was, dat het bij het voortzetten van den

strijd nog véél méér zou lijden. De Utrechtsche-linie kan niet uitgehongerd, niet gebombardeerd worden. — Toch acht ik het met spr. *allergevaarlijkst* en *onverantwoordelijk*, de oefening der levende strijdkrachten minder te volmaken, op grond dat onze liniën zoo sterk zijn.

Wat spr. zegt van de gevechten bij Orleans en Héricourt (372 en 373) heeft alleen betrekking op *tijdelijke* versterkingen en zou alleen kunnen strekken om spr's. stelsel nog meer als gevaarlijk te doen kennen. Eene zwakke legermacht, als de onze in verhouding tot onze aanvallers toch altijd zal zijn, die niet eens er op rekenen mag dat zij door het kiezen van gunstige positiën, het partijtrekken van door de natuur versterkte terreinen, hare zwakte zal kunnen verminderen, zou dan zich zelf nog des te meer in gevaar brengen als het uitsluitend aanvallend optrad. Men moet echter ook niet vergeten dat de rollen hier ook eenigszins anders dan gewoonlijk het geval is verdeeld waren, en dat de aanvallers tot het uiterste moesten volhouden, wilden zij spoedig naar huis, waarnaar zij zéér verlangden; terwijl de „lichtingen rekruten en mobielen, die te nauwnood gekleed, slecht uitgerust en gewapend haast onge-oefend voortgedreven werden” — zoo als de spr. het leger van Chanzy te recht noemt, en dat van Bourbaki was niet veel beter — ook niets liever wenschten dan stil naar huis te gaan, en wel inzagen dat zij zéér weinig aan den toestand konden veranderen. Ik ben het echter ook met spr. eens, dat de nieuwe Fransche taktiek, door den Maarschalk Niel ingevoerd, en misschien meer naar de *letter* dan naar den geest opgevolgd, gebleken is niet proefhoudend te zijn; dat het hoogst gevaarlijk is voor een leger te velde, zijne bewegelijkheid te belemmeren door zich in tijdelijk versterkte positiën te veel vast te zetten. Dit is echter geheel iets anders dan het tegenhouden van den vijand door *permanent versterkte* liniën.

Op bl. 375 zegt spr.: „Ik meen daarom uit het voorgaande te mogen besluiten, dat het bezit van sterke defensieve stellingen voor een staat *eerst dan* goed en nuttig zal zijn, *wanneer hij in het bezit is van een behoorlijk samengesteld, georganiseerd, gevormd, manoeuvreervardig leger*. Oppervlakkig gelezen zou men nu zeggen dat ik heb geschermd tegen windmolens, want dat spr. ook het nut van sterke defensieve stellingen erkent. — Het

is echter juist dit gezegde, waarop ik mijn vermoeden grond, dat hij niet het oog op *ons* land heeft gehad of wel, zoo dat werkelijk het geval is geweest, dat ik zéér met hem verschil. Naar mijn gevoelen moet men zeggen: „Het bezit van sterke defensieve stellingen is voor een *kleinen* staat — als de *onze* — *onmisbaar*; maar zoo men daarbij niet tevens in het bezit is van een *behoorlijk samengesteld, georganiseerd, gevormd, manoeuvreervaarlijk leger* en *goede, degelijke bezettingstroepen*, is de verdediging van dien stant niet verzekerd.”

Te recht trekt spr. te velde tegen het besteden van geld aan onnutte vestingen en beweert hij dat die gelden hadden behooren besteed te worden aan het leger. Ik voeg er echter bij *en aan de nuttige en onmisbare sterkten*.

De eischen, waaraan sterkten moeten voldoen, door spr. opgesomd (bl. 377) zijn mijns inziens zéér juist.

Betreffende hetgeen ten aanzien der *rivieren en liniën* is gezegd, wensch ik nog eene enkele opmerking in het midden te brengen, terwijl ik de quacstie van den *algemeenen dienstplicht* onaangetroefd zal laten, daar deze in eene volgende vergadering speciaal ter sprake zal worden gebracht. Ik weet zeer goed dat mijne denkbeelden uit den aard der zaak niet de waarde bezitten van die van den spr., en wil dus gaarne deze gelegenheid aanvatten om zijne repliek op de volgende punten uit te lokken, ten einde daarmede mijn nut te doen. — Naar ik vermeen is het door alle tijden henen waar geweest, dat de verdediging eener rivier moest worden opgegeven, zoodra de overtocht was geforceerd, tenzij de verdediger zoo sterk was, dat hij den aanvaller daarna kon verslaan of terugdringen. Is dit waar, dan heeft het voorbeeld van de Po en de Sesia in 1859 (379) minder waarde. Kon een geheel Oosterijksch korps in de nabijheid van een overgangspunt dien overtocht niet beletten, dan bewijst dit dat dit korps of niet sterk genoeg was of zijn plicht niet deed. Het is geen voldoende bewijs voor de onverdedigbaarheid der rivier. Als spr. gewaagt van toeren door eene Noord-Amerikaansche krijgsmacht verricht, dan moet men daarbij niet vergeten, dat deze werden uitgevoerd tegenover Zuid-Amerikaansche troepen, die zich telkens lieten verschalken. Alvorens dit voorbeeld als geldig bewijs voor spr's. beweren aan te nemen, zou ik meer gegevens moeten hebben. Zoo zou het bijv. wel eenige

waarde hebben te vernemen hoe sterk de beide partijen waren, uit welke troepen zij bestonden, over welke hulpmiddelen zij konden beschikken, enz. Napoleon I heeft zich ook niet veel door rivieren laten ophouden; *toen* geloofde men toch nog aan de sterkte eener riviervedediging. Dat van de Moezel-, Maas-, Marne- of Seine-verdediging niet veel gekomen is, is waar; maar blijkt het ergeus uit dat die verdediging met ernst, met voldoende krijgsmacht, is beproefd? Doch ook al had men dit beproefd, dan nog zou het niet veel gegeven hebben, eensdeels omdat de rivieren te uitgestrekt waren, en ten andere omdat het den Duitschers niet moeielijk zou gevallen zijn de Franschen te misleiden. Dit laatste door voorbeelden te bewijzen, zal wel onnoodig zijn. Wanneer spr. wil beweren dat eene rivier thans voor eene legermacht, die daarachter bij toeval is geplaatst, niet meer die waarde bezit als vroeger, dan geef ik dit volkomen toe; maar wanneer hij van gevoelen is, dat eene rivier, aan welker verdediging véél is gelegen, thans minder waarde bezit dan voorheen, dan kan ik dit niet toegeven. Daar dit punt voor ons land niet zoo van gewicht ontbloomt is, zou ik daaromtrent spr's. gevoelen gaarne nader vernemen. Ik moet daaromtrent echter al dadelijk opmerken, dat ik niet wil beweren dat bijv. de IJssel, die vroeger langen tijd kon verdedigd worden, thans nog die kracht aan die verdediging zal bijzetten; maar wel dat die rivier nog even als vroeger verdedigbaar is, zoo de verhouding tusschen aanvaller en verdediger dezelfde is als toen. Gaan wij niet van die veronderstelling uit, dan houdt de redeneering geen steek, want zoo de aanvaller vroeger over de dubbele macht had kunnen beschikken, was de verdediging ook onmogelijk geweest. Ik kom hierop met opzet terug, omdat ik aan den IJssel nog niet alle waarde ontzeg — zonder te rekenen dat hij bij hoogen waterstand en ijsgang nog niet zoo zwak is — en geloof dat wij er veel nut van kunnen trekken. Ik ben het met degenen, die den IJssel willen opheffen als verdedigingslijn, volkomen eens, dat zij niet tegen die overmacht, die wij er voor kunnen verwachten, door ons verdedigd kan worden; doch ik ben nog steeds van gevoelen, dat die rivier korten tijd — eenige dagen slechts — te verdedigen is, en dat iedere dag tijdwinst voor ons van onschatbare waarde is. Men moet echter van die rivier niet méér vergen dan zij kan geven; maar het zou ook even verkeerd zijn, te versmaden wat

zij kan aanbieden, als wij dat zoo noodig hebben, alleen omdat zij niet méér voordeel kan aanbrengen. Naar mijn gevoelen kunnen wij met eene 40 000 man, achter die rivier opgesteld, stand houden totdat de macht van den vijand tot veel grootere sterkte, misschien wel 70 à 80 000 man — het is natuurlijk onmogelijk een juist getal aan te geven — is aangegroeid; mits men zorgt dat die troepen, zoo de rivier onverhoopt geforceerd wordt — men moet ook op ongunstige kansen rekenen — niet over de Veluwe behoeven terug te trekken, maar zich spoedig aan de vijandelijke vervolging kunnen onttrekken, of wel tusschen zich en den vijand eene andere terreinhindernis kunnen brengen, waardoor zij een voorsprong verkrijgen. Het eerste wordt verkregen door eene stelling om Kampen (Mastenbroek), het laatste door bij Arnhem den Rijn te passeeren. Ik acht dit mogelijk, omdat wij door onze bruggehoofden en de ligging van den IJssel nabij de grenzen de gelegenheid hebben, den vijand nauw in het oog te houden en vele hinderpalen in den weg te leggen; omdat die bruggehoofden den vijand beletten zich snel en ongemerkt van het eene gedeelte der rivier naar het andere te verplaatsen, en omdat zij ons de gelegenheid geven de sterkte van den vijand op eenig punt uit te vorschen, en te onderzoeken waar hij zijn bruggematerieel voornamelijk concentreert. Men zal nu wel zeggen: de vijand zal ons wel beletten uit onze bruggehoofden voorwaarts te dringen om hem te verkennen; maar dan heeft hij, om die bruggehoofden behoorlijk te observeeren, ook meer troepen noodig en moet dus weer meer troepen bijeen brengen, alvorens aan den overtocht te kunnen denken. Ik wil dus den IJssel behouden zoo als die is — behoudens de forten die op de spoorwegen moeten komen en de positie van Mastenbroek, die tot een geheel ander doeleinde noodig is — 1°. *om daardoor den vijand te noodzaken, van af de grenzen in behoorlijke slagorde en met voldoende macht voorwaarts te rukken*; 2°. *hem te beletten in de Veluwe te vallen en voor Utrecht te verschijnen, alvorens hij eene belangrijke macht bijeen heeft gebracht op de grenzen*, en 3°. *hem te verplichten behalve zijne troepen met toebehooren ook eenige ponton-treinen mede te voeren*.

Kan ik dit verkrijgen, en ik geloof dat het mogelijk is, dan ben ik zeker *eenigen* tijd, minstens drie of vier dagen, te win-

nen, en die drie of vier dagen, opgeteld bij die welke de vijand behoeft om de Veluwe te passeeren, zijn van véél belang voor de Utrechtsche-linie, en geven ons de gelegenheid uit de streken tusschen den IJssel en de Utrechtsche-linie nog een groot aantal landsverdedigers, levensmiddelen en andere nuttige zaken achter laatstgenoemde linie in veiligheid te brengen, wat niet mogelijk zou zijn, als de vijand die streken reeds in de *eerste* dagen met cavalerie kon overstroomden. Mijns inziens behoeft aan de bruggehoofden weinig verbeterd te worden — eene betere communicatie die wenschelijk is, daargelaten; — zij kunnen het tegen een veldleger wel een viertal dagen uithouden, en langer is niet noodig, daar de vijand *dán* toch reeds ergens anders over de rivier zal zijn. De bruggehoofden te bombardeeren zou doelloos en dus eene niet te rechtvaardigen wreedheid zijn. Ik zou nu gaarne van den heer Pompe vernemen of naar zijn gevoelen mijne meening hieromtrent is eene illusie van allen grond ontbloot; of hij van meening is dat op die wijze onze verdediging niet aanmerkelijk zou gebaat zijn, en eindelijk of wij, naar zijn oordeel, zonder de bruggehoofden aan den IJssel, zonder Mastenbroek, zouden kunnen beletten dat de vijand reeds binnen een paar dagen met aanmerkelijke macht voor Utrecht stond, zonder ons eigen leger in gevaar te brengen van overhoop en met groote verliezen achter die linie terug geworpen te worden? Ik ben volkomen overtuigd, dat het voor de *algemeene* zaak van weinig belang is of *ik* deze of eene andere meening ben toegedaan, — ik kan toch geen invloed uitoefenen op de regeling der defensie, — maar ik acht het voor mijn *personeel* belang van veel waarde *overtuigd* te worden dat mijne beschouwing onjuist is, daar ik met meer lust mij aan mijne betrekking wijd, als ik maatregelen zie treffen, waarmede ik mij volkomen kan vereenigen, dan wanneer het omgekeerde het geval is, en daar wij hier bijeenkomen tot *onderlinge* oefening, maak ik van die gelegenheid gebruik meerder kennis op te doen.

Op bl. 380 lezen wij verder dat „de inundatie een gevaarlijke steun is, omdat zij uitlokt tot eene passieve verdedigingswijze en terzelfder tijd in het beslissend moment den verdediger kan ontvallen.” Nog een ander nadeel van eene inundatie is: „dat zij afhangt van zaken buiten de macht van den mensch, rivierstand, wind, regen, enz.”; bovendien „is het een kunstwerk afhankelijk

van middelen en menschen. De middelen kunnen niet beproefd worden en dus falen; de menschen kunnen in het beslissende oogenblik weifelen en daardoor te laat handelen." In dit gezegde is veel waars, hoewel lang niet alles juist is. Wanneer men alleen de nadeelen van eene zaak opnoemt en niet de voordeelen, dan kan men alles in een nadeelig licht stellen. Ik geloof dat de heer P. niet zal beweren dat er minder waarheid ligt in de volgende redeneering: het leger is een gevaarlijke steun, omdat het uitlokt tot aanvallen en in het beslissende moment kan verslagen of gevangen genomen worden, en zodoende den verdediger ontvallen. De operatiën van een leger hangen af van zaken buiten 's menschen macht gelegen. Een hooge rivierstand met storm kan het slaan van bruggen onmogelijk maken, zware stortregens kunnen de wegen onbruikbaar maken, ziekten kunnen de gelederen decimeeren. De waarde van het leger is nimmer door afdoende proeven aangetoond; van den bevelhebber af tot den laagsten in rang heeft niemand ooit de vuurproef doorstaan, en het slagen eener operatie hangt af van menschen of liever van één mensch, den opperbevelhebber, die in het gewichtigste oogenblik kan weifelen, de nimmer wederkeerende gunstige kansen laten voorbijgaan, enz.

Wanneer men uitgaat van de veronderstelling dat bij de regeling van het defensiewezen onverstand voorziet, de gewichtige adviezen van mannen, die hun gansche leven aan het bestudeeren van het verdedigingstelsel hebben besteed, worden in den wind geslagen of zoodanig worden verminkt dat zij alle waarde verliezen, ja dan hebben al de door den spr. geopperde bezwaren groote waarde. Is dit echter niet het geval, wordt het verdedigingstelsel geregeld in overleg met *bevoegde* beoordeelaars, zoowel op militair- als op financieel gebied, dan verdwijnen vele of krijgen ten minste weinig waarde.

Wanneer de ondervinding leert dat eene *zuiver passieve* verdediging onvermijdelijk ten ondergang leidt — al kan men het er, zoo als bij ons, nog *lang* mede houden; — dat de vijand eindigt met te winnen als men hem elken meter gronds, die hij heeft veroverd, ongestoord laat behouden en niet tracht hem terug te drijven, te vernielen wat bij opbouwde of door aanvallen op andere punten noodzaakt zijne positiën te verlaten, dan zal wel niemand, die op de hoogte van zijnen tijd is — aan anderen mag

zulk eene gewichtige zaak niet worden toevertrouwd — een verdedigingsstelsel aannemen, dat alleen op passieve verdediging is gegrond.

Dat eene inundatie-linie in het beslissende moment den verdiger kan ontvallen is een nadeel, dat zij gemeen heeft met alle zaken, ook met een leger. Wat meer zegt, het *beslissende* oogenblik wordt juist door dien val geboren, namelijk voor de linie; maar lang niet altijd — bij ons bepaald niet — voor het land.

Dat eene inundatie-linie afhangt van den rivierstand, regen, wind en nog vele andere zaken is waar. Dit nadeel is echter zéér betrekkelijk. Als de ingenieur de slagdorpsels der sluizen zoo hoog legt dat deze alleen met hooge rivierstanden water doorlaten, of wil men iets gunstiger, met middelbaren rivierstand, een stand die geen recht van bestaan heeft, dan hangt de inundatie van den rivierstand af. Evenzoo als de sluizen te nauw zijn. Zorgt men echter dat ook bij den laagst bekenden rivierstand water genoeg kan worden ingelaten, dan is het vrij onverschillig hoe hoog de rivier staat, wat nog veel minder het geval is, zoo men zorgt de rivier af te dammen, wat ook niet onmogelijk is. De rivierstand is wel wisselvallig, maar hij daalt toch niet beneden een zeker minimum peil, dat door lange jaren waarnemingen wel ongeveer is te bepalen.

Ik kom alzoo tot de volgende conclusie: ik verschil geheel en al met den heer P. van gevoelen, als hij beweert dat wij onze voornaamste zorgen moeten wijden aan onze levende strijdkrachten en dat de doode weermiddelen bijzaak zijn.

Ik ben het echter geheel en al met hem eens, als hij zegt dat de doode weermiddelen zich zelf niet verdedigen, maar dat het voor eene goede verdediging allernoodzakelijkst is, de levende strijdkrachten doelmatig te organiseeren en uitstekend te oefenen.

De heer POMPE vangt aan met den heer Hoogenboom dank te betuigen, dat hij zijne voordracht zoo nauwkeurig heeft nagelezen. Hij schijnt evenwel, tot zijn leedwezen, zeer onduidelijk te zijn geweest, en is daarom bereid al dadelijk de noodige ophelderingen aan den vorigen geachten spr. te geven. Althans spr. heeft zich gevoelens hooren toedichten, die hij meent niet voor te hebben gestaan en evenmin te hebben geuit.

Vooraf de opmerking dat spr. bij de behandeling van zijn onderwerp, de betrekkelijke waarde van actieve en passieve weermiddelen, niet het oog heeft gehad op ons land alléén, maar op elken kleinen staat, en wel voorbedachtelijk. Zoo licht toch komt men er toe om van de wetenschap toepassingen te maken, waarvoor men de gegevens mist. Daar wordt bijv. veel gesproken over de verdediging van ons land *tot in de bijzonderheden*, terwijl men die òf niet kent, òf, ze kennende, toch niet kan mededeelen.

De heer Hoogenboom heeft spr. de meening toegedicht, dat hij den invloed van den vooruitgang der technische wetenschap op het oorlogvoeren gering achtte.

Dat is volstrekt sprekers meening niet. Integendeel, hij houdt het er voor, dat de ontwikkeling der technische wetenschappen van grooten invloed is niet alleen op de oorlogvoering, maar ook op het gevecht. Wat de *oorlogvoering* betreft, erkent hij dien invloed al dadelijk in het meerder gebruik van spoorwegen en telegraphen, en, wat het *gevecht* aangaat, is hij niet blind voor den belangrijken invloed van de verbetering der vuurwapenen, voor de uitwerking zoowel van de artillerie als van de infanterie. Spreker heeft alleen gezegd, dat er, met betrekking tot de technische wetenschappen, menschen zijn geweest die beweerd hebben, dat de toepassing van die wetenschappen op de krijgskunst in het vervolg elken oorlog als van zelf zou verbieden, terwijl spreker heeft aangetoond dat in die bewering veel onjuistheid was gelegen, daar de monsterwerktuigen, die honderden te gelijk dooden en verminken, toch volstrekt niet belet hebben, dat in het afgelopen jaar een geduchte oorlog heeft plaats gehad, terwijl sinds 1859 schier geen jaar voorbijging, waarin niet op het een of ander punt van Europa of Amerika hevig gestreden werd.

Het kwam den heer Hoogenboom voor, dat spreker den schijn op zich geladen heeft, beweerd te hebben dat vestingen, sterkten en liniën van volstrekt geen nut meer waren. Dit denkbeeld heeft in de verste verte niet bij hem bestaan. Hij gelooft integendeel dat zij nog altijd hun nut hebben behouden, en het deed hem dus genoeg, dat de heer Hoogenboom dit ook later uit zijne vorige rede opgemerkt had. Immers, met betrekking tot de vestingen, die spreker in den tegenwoordigen tijd nuttig acht, heeft bij zelfs gemeend eischen te moeten aangeven, waarvan de heer

Hoogenboom zoo straks zelf de deugdelijkheid heeft beaamd. Wat spreker beweerd heeft is, dat het groote aantal kleine vestingen, die nog in vele rijken bestaan, eer schadelijk dan nuttig zijn en dat wij zulke vestingen niet noodig hebben. In zijn „*Oorlog om de Rijn grenzen*” wijst Rustow op de ongelukkige rol door zoo veel Fransche vestingen tijdens dien krijg vervuld, en noemt ze, met uitzondering van Parijs, Metz, Belfort en Straatsburg, mijns inziens terecht „Kugelfänge”, „Löcher” und „Nester”.

Spr. zal niet treden in eene beschouwing van de voordeelen van den aanvaller en den verdediger in den tegenwoordigen tijd. Misschien zijn door den invloed der technische wetenschappen werktuigen uitgevonden, waarvan de verdediger betrekkelijk meer voordeel heeft dan de aanvaller. Evenmin zal hij thans over de aanwending van het bombardement spreken. Hij komt bij voorkeur een oogenblik terug op eene andere zaak: de waarde van inundatiën. Deze is door hem volstrekt niet ontkend; integendeel hij erkent gaarne de groote waarde daarvan, indien zij maar *in tijds gesteld kunnen zijn*. Hij weet, dat een gedeelte van Straatsburg beveiligd is geworden door de inundatie, die daar om gestaan heeft; doch het is maar de vraag of eene inundatie, waarop men voor de verdediging gerekend heeft bij het bepalen van het tracé der werken, verdeling van strijdkrachten enz., tot stand komt of niet. Komt zij tot stand, dan zal haar invloed wel degelijk van groote beteekenis wezen en den aanval in de meeste gevallen bemoeielijken.

In zijne vorige rede heeft spr. aangetoond, dat de oorlog actief en passief kan worden gevoerd. De heer Hoogenboom heeft van spr.'s wijze van beschouwing over die actieve verdediging echter eene voorstelling gegeven, die niet die van spr. is. De actieve verdediging toch, aan welke de heer Hoogenboom denkt, is de gene, die wel eens de *zeer actieve* wordt genoemd, namelijk eene zoodanige, waarbij het leger zich reeds van den beginne af aan de grenzen van den staat opstelt, om zoodra mogelijk die grenzen over te trekken en een inval in het vijandelijk land te doen. Zulk eene verdediging is onder anderen door Frederik den Groote gevoerd bij den aanvang van den zevenjarigen oorlog, toen hij Saksen binnendrong.

De actieve verdediging, door spr. bedoeld, kan plaats hebben,

wanneer men een leger bezit, hetwelk dadelijk aanvallend kan optreden, ook wanneer men niet geneigd is de grenzen te overschrijden, om een inval in het vijandelijk land te doen. Dan stelt men zich aan of zoo dicht mogelijk bij de grenzen op. Rukt nu de aanvaller op, neemt hij daarbij eene verkeerde richting, regelt bij zijne marschen niet goed en trekt het verdedigende leger van de begane misslagen partij door zelf tot een krachtigen aanval over te gaan, dan wordt *zulk eene verdediging* meestal eene actieve verdediging genoemd. Die verdedigingswijze is het, waaraan spr. voor kleine staten de meeste waarde meent te mogen toekennen. Het voorbeeld, door den heer Hoogenboom gesteld, alsof Nederland er aan zou kunnen denken Duitschland binnen te dringen, zal wel geen redelijken zin hebben. Onwillekeurig kwam spr., dit voorbeeld hoorende, de fabel voor den geest van dien kleinen vogel, die meent sterk genoeg te zijn om een schaap uit de weide weg te halen, maar die zich daarbij verwacht in de vacht van het schaap en daardoor zelf een prooi van den eigenaar van het schaap wordt.

Wat aangaat de mogelijkheid van een verrassenden aanval op ons land door Duitschland, is spr. van een ander gevoelen dan de heer Hoogenboom. Deze meent dat er nog tijd genoeg zal zijn om ons leger samen te trekken, omdat de troepen in Duitschland zich niet snel genoeg zouden kunnen verplaatsen, en er dus altijd nog eenige tijd zal verloopen alvorens zij ons land binnenrukken, een tijd, lang genoeg om een klein leger gelegenheid te geven zich te concentreeren. Spr. meent daarentegen dat een leger van een staat als Duitschland in veel korter tijd, in een paar dagen zelfs, genoeg troepen bijeen kan hebben om daarmede *met gunstigen kans* een inval in een land, zoo klein als het onze, te wagen. Wel zal Duitschland niet dadelijk al zijne legerkorpsen uitgerust en vereenigd hebben, maar wanneer slechts van de drie vroeger door spr. genoemde korpsen het een derde gedeelte of de helft wordt saamgetrokken en aan die troepen de marschorders worden verstrekt, dan zijn er slechts 2 of 3 dagen noodig om die krijgsmacht van de grenzen tot Utrecht te brengen, wanneer wij geen leger aan den IJssel bezitten, dat in staat is, den snel opdringenden vijand tegen te houden. Bij den inval der Pruisen in 1787, toen men nog niet dacht aan vervoer van troepen met of zonder plaatskaartjes

op de spoorwegen, en zelfs straat- en grintwegen nog weinig bekend waren, heeft men niet meer dan drie dagen noodig gehad om de Pruisische troepen van Nijmegen tot voor Utrecht te brengen.

De heer Hoogenboom beweert dat in vroeger tijd de staat, die zich verdedigde, niet in de mogelijkheid was een leger te vormen zoo goed als dat van den aanvaller, terwijl in den tegenwoordigen tijd de verdediger meer kans zou hebben zich een beter leger te verschaffen dan de aanvaller. Spr. blijft ook in dit opzicht van gevoelen verschillen. Vroeger bestond in iederen staat gelegenheid om een leger te vormen in waarde gelijk aan dat van den aanvaller, want die legers bestonden alleen uit huursoldaten. Het was toen vooral eene geldquaestie. Hij die het meeste geld bood, kon het sterkste leger vormen; immers de kracht der toenmalige legers lag hoofdzakelijk in het aantal en in de geoefendheid der strijders, geenszins in hunne moreele waarde. De zich verdedigende kleine maar rijke staat kon daarom dikwijls een machtiger leger op de been brengen dan de aanvaller, die over tienmaal grooter grondgebied heerschte. De legers der kleine Nederlandsche Republiek onder Willem III konden in en na 1673 gerust in 't veld verschijnen tegen die van het zooveel grootere Frankrijk. De huursoldaten van vroeger zijn thans gelukkig niet meer te verkrijgen; tegenwoordig komt alles aan op de inwoners van het land. Is het nu den verdediger al mogelijk een groot aantal manschappen onder de wapenen te brengen, een getal, in verhouding tot het aantal inwoners misschien even groot, ja veel grooter dan dat, waarmee de aanvaller oprukt, zoo vergete men toch niet dat die manschappen nog geene *geoefende soldaten* zijn. Juist de onmisbare oefeningstijd outbreekt. Daarom, indien niet, in de meeste staten de tegenwoordige legervorming gewijzigd wordt, dan, vermeent spreker, zal de vaderlandsliefde van de burgers overal blijken niet voldoende te wezen om een aanval te keeren van elken anderen staat, bij wien het beginsel van algemeen dienstplicht is ingevoerd, zooals zulks in Duitschland bestaat. Het gebeurde in Frankrijk strekt daarvan tot voorbeeld. Nadat het Fransche leger vernietigd was, meende Gambetta inzonderheid, dat hij Frankrijk nog zou kunnen verdedigen met de vele vrijheidlievende burgers die hij te zamen deed komen. Wij hebben bij die verdediging thans de waarde van zulk een leger van naderbij leeren kennen. Nie-

mand zal voorzeker die waarde hoog stellen, en op redelijken grond kunnen staande houden dat dit *aldus* in de laatste ure saamgebrachte leger iets ten voordeele van Frankrijks verdediging heeft uitgericht. Het heeft, mijns inziens, integendeel de zaak in haar geheel meer kwaad dan goed gedaan.

De heer Hoogenboom heeft beweerd dat de stremming van de communicatie in den tegenwoordigen tijd zoo veel gemakkelijker zou zijn dan vroeger. Spr. wenscht daarop met eene wedervraag te antwoorden: waarom is dan in Frankrijk de communicatie van het Deutsche leger met het vaderland niet meermalen gestremd geworden? Wat hebben de zoogenoemde franc tireurs, het met zoo luiden ophef besproken Garibaldinisch Vogeezenleger, de Vengeurs en zooveel andere sierlijk benoemde vrijkorpsen, die allen voor den kleinen oorlog, voor den strijd bij voorkeur tegen de communicatiën bestemd waren, zoo al merkwaardigs uitgericht? Wisten de Duitschers niet immer hunne maatregelen zóó te nemen, dat zelfs de convooien met levensmiddelen, munitie, troepen en geblesseerden, voortdurend en, slechts een enkele maal voor twee dagen gestoord, per *spoorweg* van den Rijn tot voor Parijs en Orleans hebben kunnen plaats grijpen?

Het betoog van den heer Hoogenboom volgende, vermeent spr. in zijne eerste voordracht niet beweerd te hebben, dat *onze* verdedigingsliniën geene waarde zouden bezitten, maar juist en duidelijk te hebben doen uitkomen, dat onze liniën de grootste waarde kunnen hebben, indien slechts aan eenige bepaald geformuleerde voorwaarden worde voldaan, namelijk: „dat de inundatiën **BIJ TIJD**s gesteld, de verboden kringen gezuiverd en de forten of accessen behoorlijk bezet en bewapend worden.”

Wat het terugtrekken onzer weerbare manschappen uit de overige provinciën des rijks, dat door den heer Hoogenboom mogelijk wordt geacht, betreft, komt het spr. voor, dat bij eene vijandelijke bezetting van een land als het onze, waar slechts een klein gedeelte van het vaderland in den eersten aanloop vrij blijft, dat terugtrekken niet mogelijk zal blijken, indien geene andere maatregelen worden genomen dan thans bestaan. Het doordringen van de Duitschers met hun hoofdkorps tot aan de Utrechtsche-linie, het snel bezetten van de kustplaatsen in Friesland en het doordringen tot en bezetten van Noordbrabant met een paar kleinere

zijdwaarts opereerende korpsen, zal al dadelijk onze weerbare manschappen van die provinciën doen verloren gaan. Of zouden de Duitschers, die in het uitgestrekte Frankrijk, door hun snelle marschen, met zooveel tact in korten tijd noord- en noord-oostelijk Frankrijk van de rest wist te isoleeren, daarop in 't vervolg niet meer bedacht wezen?

Spr. ontkent ergens beweerd te hebben dat de passieve middelen in het algemeen onnut zouden zijn. Het is en blijft spr.'s meening, dat de passieve weermiddelen nog immer van zeer veel nut zijn, indien ze kunnen dienen tot steun van het leger. In het leger, daarin lag en licht thans meer nog dan vroeger de hoofdkracht voor iedere verdediging; de passieve weermiddelen behoorren een ondergeschikte rol te vervullen, wijk-, rust- en herstelingsplaatsen voor het leger te zijn, of daarvoor een gunstiger slagveld te bereiden.

Daarna ontkent spr. ook dat hij niet het ware licht zou hebben geworpen over het in orde zijn onzer weermiddelen. Voorbedachtelijk liet hij de beschouwing van die weermiddelen ten vorigen jare buiten beschouwing; die toestand was hem niet voldoende bekend. Hij heeft alleen gegeneraliseerd en aangaande onze weermiddelen gewezen op zaken, die iedereen kent, die men bij liniën en inundatiën, zooals wij er hebben, ook overal elders kan waarnemen, onder anderen, het beplant zijn van de verboden kringen en dergelijken.

Met de uitlegging door den heer Hoogenboom aan de woorden van den kolonel Brialmont gegeven, kan spr. zich nog minder vereenigen. Spr. meent dat Brialmont's bedoeling hierop nederkomt, dat in kleine staten, zooals Hannover, Saksen, ons land, *de militaire geest niet wakker is* en er om die reden, altijd te veel tijd zal noodig wezen om de troepen bij elkander, het materieel in orde en de sterkten in staat van tegenweer te brengen. Dat was vroeger zóó, dat zal in de toekomst nog zóó zijn, beweert de kolonel Brialmont. Daarom zal het voor groote staten, die kleine willen verrassen, het beste wezen, om immer „*zoo snel mogelijk*” het land binnen te rukken. Draalt men daarmede, dan geeft men juist de gelegenheid om de passieve weermiddelen in goeden staat van tegenweer te brengen, iets wat de kans van slagen voor den aanvaller veel geringer maakt. Wat Oostenrijk en

Pruisen gedaan hebben ten opzichte van Denemarken; wat Pruisen gedaan heeft ten opzichte van Saksen, waarom zal het dit niet doen ten opzichte van kleine staten als België en Nederland, indien de Pruisische staatkunde dit medebrengt?

De bondgenooten, zeide de heer Hoogenboom, zullen tijd genoeg hebben om ons te hulp te komen. Spr. antwoordt: volkomen juist, indien maar alles ingericht is om den vijand voorloopig tot staan te brengen. Maar daarin ligt precies de moeielijkheid. Wanneer wij den vijand niet eenigen tijd vóór onze inundatiën kunnen ophouden, dan is de kans op hulp zeer gering. Wanneer en hoe zouden wij toch den vijand tot staan kunnen brengen, als wij geen leger bezitten, *geschikt* om hem, ten minste eenigen tijd, het hoofd te bieden en zijn opmarsch te vertragen? De vijand zal voor onzen IJssel niet wachten tot onze voornaamste inundatie gesteld is, indien wij achter die rivier geen strijdkrachten kunnen samentrekken, sterk en strijdvaardig genoeg om zijn overtocht te bemoeielijken of om hem te kunnen aanvallen, indien hij overgegaan is! En ook dan nog blijven er voor hem kansen dat hij zijn leger door zijne grootere sterkte, betere organisatie en meerdere geoefendheid dien IJssel doet passeeren en voor de Utrechtsche-linie brengt, eer alle maatregelen genomen zijn om die in voldoende staat van tegenweer te stellen. Kunnen wij nu het vraagstuk opgelost krijgen, door zoo lang tegenstand te bieden met ons leger aan den IJssel en tusschen die rivier en de Utrechtsche-linie, tot dat die hoofdlinie van defensie werkelijk gesteld is, dan, ja — dan komt er misschien nog een kans op een bondgenoot; maar dat behoort dan toch tot een *later* tijdperk der oorlogvoering, en het zijn juist de eerste tijdperken van den krijg, die het gevaarlijkste zijn.

Met betrekking tot de voordeelige uitkomsten, die de hardnekkige verdediging van kleine staten tegen groote oplevert, verschilt spreker ten eenenmale van den heer Hoogenboom. Het is waar, zoo als deze gezegd heeft, dat Polen tot heden geen dadelijke voordeelen gehad heeft van de wijze waarop het ten onder ging, maar toch blijft in Polen nog altijd zekere kracht bestaan, die het mogelijk maakt dat in latere jaren, als de politieke omstandigheden gunstiger worden, nog eenmaal een nieuwe opstand uitbarst, die den staat weder doet herleven. Wat Hannover aangaat, wil spr. opmerken, dat de heldhaftige wijze waarop dat rijk ondergegaan

is, dien staat toch in allen gevalle meer voordeel heeft verschaft, dan het geval zou geweest zijn, indien hij zonder tegenstand zijn leger aan den overwinnaar had prijsgegeven.

Het is daarom, dat spr. een *bruikbaar* leger als het *voornaamste onderpand* van 's lands vrijheid blijft beschouwen. Hij wenscht dus de uiterste zorg te zien dragen voor de levende strijdkrachten, terwijl hij de doode weermiddelen niet wenscht te verwaarloozen.

Het voorbeeld van Parijs, met betrekking tot de geoeffendheid der strijdkrachten, toont naar sprekers meening aan, dat juist hare mindere geoeffendheid de oorzaak is geworden van den val dier hoofdstad. Parijs toch, eene groote vesting, die door eene betrekkelijk kleine legermacht werd omsingeld, zou, als daar binnen eene geoeffende krijgsmacht aanwezig ware geweest, zeer spoedig ontzet hebben kunnen worden door uitvallen van dat leger, gepaard met aanvallen, die van buiten af op den zwakken insluitingskring werden ondernomen. Maar Trochu zoowel als Ducrot, Aurelles de Paladine zoowel als Faidherbe en Chanzy hebben met woord en daad de getuigenis afgelegd, „dat juist het gemis van een geoeffend leger binnen Parijs en buiten die vesting, haar ontzet belet en den ondergang van Parijs veroorzaakt heeft.”

Rivierverdediging, zoo heeft spr. de vorige maal beweerd, heeft in den tegenwoordigen tijd veel minder gunstige kansen dan vroeger, omdat de legers van onze dagen veel sterker zijn dan toenmaals, en vooral omdat de technische middelen tot het passeeren eener rivier zeer uitgebreid en verbeterd zijn geworden. Vroeger, toen de legers slechts 40 000 à 50 000 man, hoogstens 80 000 man sterk waren, viel het moeielijk van die macht te detacheeën om op verschillende plaatsen te gelijk overgangen te beproeven, maar nog veel moeielijker om de noodige vaartuigen mede te voeren. Tegenwoordig daarentegen heeft bijna elk legerkorps zijn ponton-trein en schijnt het gemakkelijk zelfs zeer breede rivieren te passeeren. De Duitschers hebben dit bij herhaling in den jongsten oorlog bewezen. Daarom is de waarde van rivieren bij de tegenwoordige wijze van oorlogvoering zooveel verminderd. Reeds in 1859 is dit uitgekomen in Italië. De operatie-linie, door Napoleon III gekozen, was eene geheel andere dan die van Napoleon I. Laatstgenoemde ging, ter vermijding van de vele linker zijrivieren, zuidwaarts van de Po; Napoleon III die hindernissen niet meer tellende, trok noord-

waarts van die rivier vooruit. Noch de Sesia, noch de Ticino, noch de troepen achter die rivieren opgesteld, hebben toen den overgang der Fransche troepen kunnen beletten. In Noord-Amerika heeft men hetzelfde kunnen opmerken. Daar werden rivieren gepasseerd, terwijl een geheel leger samengetrokken en achter de rivier opgesteld was, juist met het doel om den rivierovergang te bemoeilijken of, zoo mogelijk, te beletten. Waaraan was het nu toe te schrijven dat men die rivieren toch overtrok, in weerwil van het door een Lee aangevoerde, dappere en middelmatig geoefende leger der Zuidelijken? Hoofdzakelijk aan misleiding van den vijand omtrent het overgangspunt; men kon met eene sterkere macht onverwachts op een ander punt overgaan, dan de vijand vermoedde. Men kon dat daar doen en men zal het voortaan ook elders kunnen doen, omdat de legers tegenwoordig sterker zijn dan vroeger. Aan den heer Hoogenboom wenscht spr. op te merken, dat Napoleon I zich ongetwijfeld door rivieren wel eens in zijne operatiën heeft laten ophouden. Zoo onder anderen was in 1809 de rivier de Donau voor hem een slagboom, om de Oostenrijksche strijdkrachten te bereiken. In 1805 was dit evenzeer het geval. Juist aan de pogingen tot overgang van den Donau zijn de geduchte veldslagen van Aspern en Esslingen en Wagram te wijten.

Welke waarde nu de IJssel-linie in den tegenwoordigen tijd voor ons vaderland nog zou kunnen hebben, spr. acht zich onbevoegd die waarde te benaderen. Daarvoor toch zijn gegevens noodig, waarover hij hier niet kan beschikken. Maar dit mag ongetwijfeld als zeker gesteld worden, dat aan zulk eene riviervedediging niet te denken valt, zonder het bezit van een leger, dat in staat is den vijand, hetzij bij zijn overtocht te bemoeilijken, hetzij aan te tasten en terug te drijven wanneer hij eenmaal de rivier overgetrokken mocht zijn. Met zoodanig leger kunnen wij, naar spr.'s oordeel, van onze rivieren, inzonderheid van den IJssel, nog zeer groot nut trekken; maar bij gemis daarvan zal die rivier ons even weinig, ja nog minder baten dan in 1672, toen die linie in overhaasting verlaten is moeten worden.

De toepassing van spr.'s beschouwingen omtrent de waarde der inundatiën op de waarde van het leger, gelijk de heer Hoogenboom zulks gedaan heeft, is niet geheel juist te achten. Spr. zeide op bladz. 380: „De inundatie toch is afhankelijk van den rivierstand,

van wind en regen, van zaken buiten 's menschen macht. Daarbij is zij een kunstwerk; als zoodanig afhankelijk van middelen en menschen." Wanneer men nu zegt dat ook het leger van vele zaken afhankelijk is, dan moet men niet vergeten, dat die zaken veelal vallen binnen 's menschen macht. Wanneer de mensch uitvoert, wat hij kan, dan is het zeer licht mogelijk een leger te vormen, dat voor de verdediging eenigen waarborg heeft. De inundatie daarentegen is een kunstwerk, waarvoor de middelen veelal liggen buiten de macht van den mensch. Waterstand, wind en regen kunnen niet door den mensch naar goedvinden gewijzigd worden. Een leger daarentegen is immer door het vermogen van den menschelijken wil te organiseeren, te oefenen, uit te rusten en te wapenen op de meest volmaakte wijze. Daarom is en blijft in een leger een *vaste en zekere waarborg* gelegen voor het weerstandsvermogen, die men te vergeefs zoekt in inundatie.

Het blijft dan ook zijne meening, dat voor ons vaderland, zoowel als voor ieder anderen kleinen staat, de hoofdkracht voor de verdediging, bij de hedendaagsche oorlogvoering, gezocht moet worden in de actieve strijdkrachten, d. i. leger en vloot. Maar, vervolgt spr., wanneer het leger eenmaal zal zijn wat het wezen moet, om er mede te kunnen werken, laat dan aan de doode weermiddelen gearbeid worden, met al de krachten, waarover wij hier kunnen beschikken. Die krachten, ze zijn afhankelijk van onzen rijkdom, maar zal niet ieder vaderlander gaarne daartoe bijdragen?

Mogelijk is het, zegt spr. ten slotte, een staat te verdedigen zonder passieve weermiddelen alleen met een bekwaam leger, maar eene onmogelijkheid blijft hij het achten, in den tegenwoordigen tijd de verdediging goed te voeren, wanneer men zijn heil blijft zoeken in de passieve weermiddelen, en daardoor belet of verzuimt om zich in 't bezit te stellen van een deugdelijk, geoefend leger.

De heer W. J. STOLKERT zegt het genoeg niet gehad te hebben, in April jl. de voordracht van den heer Pompe te kunnen hooren, maar later het destijds door hem gesprokene met de meeste belangstelling gelezen, en ook nog vóór een paar dagen met genoeg herlezen te hebben. Die voordracht had daarom zoo zeer

zijne sympathie opgewekt, omdat spr. zich niet alleen geheel met de hoofdstrekking kon vereenigen, maar vooral ook omdat die voordracht, naar spr.'s meening, uitmuntte door eene zeer duidelijke ontwikkeling van denkbeelden en krachtigen betoogtrant, zoodat er, meende spr., althans omtrent de bedoeling van den steller, geen twijfel kon ontstaan.

Gedurende de rede van den heer Hoogenboom, begon spr. evenwel te twifelen, of zijne opvatting nopens de strekking der bedoelde voordracht wel juist was geweest, aangezien de heer H., in zijne bestrijding van de denkbeelden des heeren P., eene geheel tegenovergestelde opvatting dier strekking scheen te hebben. Na echter de repliek van den heer P. gehoord te hebben, was spr.'s twijfel, of hij de voordracht, al of niet goed gelezen en begrepen had, geheel opgeheven.

Wat toch is de hoofdstrekking dier voordracht? Zij is een strijd tegen de manie — om 't eens zoo uit te drukken —, die zoowel bij 't Nederlandsche volk, als bij de meeste overige natiën bestaat, om *te veel* te steunen op de kracht der doode weermiddelen, en als gevolg daarvan de verwaarloozing der levende strijdkrachten.

De heer P. wenscht dus in *de eerste* plaats een in alle opzichten deugdelijk leger, en betoogt dat eerst *daarna* het bezit van sterke passieve weermiddelen — moeilijk over te trekken rivieren, spoedig daar te stellen inundatiën, sterke vestingen, forten enz. — de gewenschte waarde erlangt.

De heer P. wil des noods liever een in alle opzichten deugdelijk leger, met overigens minder sterke, natuurlijke of kunstmatige verdedigingsliniën, dan de sterkste passieve weermiddelen met een slecht of onbruikbaar leger.

Volgt nu uit deze redeneering eene geringschatting van de doode weermiddelen, zoo als de heer H. schijnt te meenen? Naar spr.'s meening, geenszins.

Het *te veel* hechten, ook zelfs door militairen, aan onze reeds door de natuur zoo begunstigde verdedigingsliniën, is naar spr.'s overtuiging, steeds een kanker geweest voor onze levende strijdkrachten, en de heer P. heeft daarom een verdienstelijk werk verricht, door die verkeerde richting in zijne voordracht met talent te bestrijden, omdat het behandelde onderwerp thans zoo bijzonder

à propos is, nu de regeering en volksvertegenwoordiging de reorganisatie des legers zich tot taak hebben gesteld.

Spr. vestigt de aandacht der leden op eene dezer dagen verschenen brochure van den kolonel Weitzel, waarin o. a., hoewel onder een anderen vorm, ook beweerd wordt, dat een goed georganiseerd en geoefend leger *hoofd-* en de doode weermiddelen *bijzaak* zijn.

Daar nu de heer H. uit de zoo duidelijke voordracht van den heer P. meent te moeten afleiden, dat deze met geringschatting over de doode weermiddelen gesproken had, en eerstgenoemde op deze onjuiste premisse zijne vrij uitgebreide bestrijding gegrond heeft, meent spr. den heer H. dan ook openhartig te moeten bekennen, dat zijn pleidooi voor de hooge schijnbaar miskende waarde onzer doode weermiddelen werkelijk op spr. den indruk gemaakt heeft, een schermen tegen windmolens te zijn, en dat, ware de heer H. niet als een der ijverigste en werkzaamste leden der Vereeniging bekend, spr. geneigd zou zijn te vermoeden, dat de heer H. meer gesproken heeft uit lust tot praten, dan wel om eene degelijke wederlegging te leveren van hetgeen, in hoofdzaak, door den heer P. in zijne belangwekkende voordracht behandeld is.

Spr. voelt zich dan ook ten slotte gedrongen, den heer P. een compliment te maken, dat hij zich van de oogenschijnlijk zoo gemakkelijke taak — te moeten wederleggen wat hij *niet* beweerd heeft — in zijne repliek zoo uitstekend goed gekweten heeft.

De heer KROMHOUT is het geheel eens met het gevoelen door den vorigen spreker geuit en wil zich daarenboven een enkele opmerking veroorloven. De heer Hoogenboom heeft beweerd, dat de oorlog van 1870 hem niet geleerd had, dat een eventueele oorlog thans zooveel gevaarlijker voor ons zou zijn dan vroeger. Spr. gelooft dat de oorlog van 1870/71 ons *juist het tegendeel* heeft geleerd. Men heeft immers gezien dat de grootste krachtsinspanning van het Fransche volk, gepaard aan de ongelooflijke energie, aan den dag gelegd door de gewapende burgers, franc-tireurs, mobiles, enz., niet opgewassen waren tegen de geregelde goed georganiseerde Pruisische troepen. Daarom meent spreker de gevolgtrekking te kunnen maken, dat de steun van de schutterijen en volksweerbearheid voor de landsverdediging niet veel baten zal.

Mocht er een oorlog uitbreken, dan zullen wij zeer tevreden mogen zijn, indien onze volksverdediging die energie aan den dag legt, welke het Fransche volk heeft ten toon gespreid. Maar spraker berhaalt het, dat de laatste oorlog heeft doen zien dat de volkswapening, ondanks al den goeden wil van de mobilen, de franc-tireurs en de verschillende vrijkorpsen, niet heeft voldaan en geen weerstand heeft kunnen bieden aan het Pruisische leger. Spreker gelooft alzoo, dat de oorlog van 1870 geleerd heeft, dat men alleen op geregelde goed georganiseerde troepen mag rekenen, en dat dien ten gevolge het leger uitgebreid en verbeterd moet worden en men op de schutterijen en de volkswapening volstrekt niet moet rekenen. Zoolang dit niet heeft plaats gehad, zal men met geen vertrouwen een oorlog kunnen te gemoet zien, op grond van de jongste gebeurtenissen in Frankrijk.

De heer HOOGENBOOM zegt, dat het hem in vele opzichten genoeg doet dat hij de rede van den heer Pompe niet goed heeft begrepen. Hij kan echter de heer Stolkert niet toegeven, dat zijne redeneeringen onvruchtbaar zouden geweest zijn, aangezien hij de voordracht, naar het blijkt, verkeerd begrepen had en het dus voor hem nuttig was betere inlichtingen te ontvangen, wat wellicht ook met anderen het geval is geweest, die zijne opvatting gedeeld hebben, voornamelijk die personen ten wier behoefte de Vereeniging hoofdzakelijk is gesticht: de *bürgerleden*. Spr. heeft niet al datgene in de redevoering van den heer Pompe kunnen lezen wat deze beweert dat daarin te lezen staat, en zal nu achtereenvolgens de punten — voor zoover hij zich die herinnert — behandelen, welke de heer Pompe thans ter sprake heeft gebracht.

De heer P. erkent „dat hij werkelijk het oog gehad heeft op kleine staten, niet op ons land alleen.” Dit heeft spr. gemeend dadelijk te bespeuren, wat hij van groot gewicht acht, want hij meent dat de geographische stelling van Hannover, Saksen en België, uit het oogpunt van het verdedigungsvermogen, niet *dezelfde* is als die van *ons* land, waarin wij zulke sterke stellingen bezitten. In 't algemeen is spr., gelijk gebleken zal zijn, het geheel met den heer Pompe eens, dat het noodig is het leger beter te organiseren, en hij heeft dit meermalen hier ter plaatse gezegd. Maar spr. is het er niet mede eens, dat men in ons land aan de doode

strijdkrachten den *tweeden rang* toekent. Hij gelooft niet, dat men het met de levende strijdkrachten alléén zal kunnen doen, helgeen de heer Pompe, zoo als hem nu blijkt, ook niet beweerd heeft.

Spreker heeft niet gezegd dat de heer Pompe de technische wetenschappen gering achtte, maar dat men ook het voordeel van den *korten duur* der oorlogen in aanmerking moest nemen, een voordeel juist door de toepassing dier wetenschappen ontstaan en dat vooral in den tegenwoordigen tijd, nu de tijd méér waarde heeft dan vroeger, niet gering is.

De heer Pompe heeft gezegd, dat hij niet zeker is, dat de inundatiën zullen kunnen gesteld worden. Zeker is het nooit, maar dit is zeker, dat men alle maatregelen moet en ook kan nemen om het zoo waarschijnlijk mogelijk te maken. Men weet bijv. zoowel theoretisch als practisch wat eene sluis van zekere afmeting bij zekeren waterstand kan doen. Men weet ook dat het water nog steeds van boven naar beneden loopt, als het niet verhinderd wordt. Men kan dus de sluizen zóó maken, dat zij genoeg water doorlaten. Men moet een terrein nemen, dat altijd inundabel is, ook bij den laagsten waterstand. Men kan rivieren afdammen en dus den waterstand hooger maken dan anders het geval zou zijn. Dit zijn zaken die men in vreedstijd allen kan berekenen en bepalen. Men zal wellicht eene geringere uitkomst verkrijgen dan men zich thans voorstelt, maar men kan zijne maatregelen toch zóó nemen, dat die uitkomst voldoende is.

Het doet spreker genoegen, dat het denkbeeld van de actieve verdediging, zoo als hij dit den heer Pompe had toegeschreven, niet het juiste is, want hij is het met den heer Pompe geheel eens over het belang om den vijand eenige dagen aan den IJssel te kunnen ophouden. Enkele dagen winst zijn voor de Utrechtsche linie zeer veel waard.

Als de organisatie, de oefening enz. is zoo als thans, waarop de heer Pompe zijn betoog schijnt gebaseerd te hebben, dan heeft deze volkomen gelijk; doch dat geeft een verkeerd denkbeeld van onze sterkte, want men moet aannemen dat de geoefendheid van onze troepen even goed is als die van den vijand. Troepen die reeds in het vuur zijn geweest, zoo als die van andere natiën, hebben natuurlijk veel voor, doch de geoefendheid kan men maken zoo als men wil. Er kunnen financieele bezwaren geopperd worden,

doch men moet weten wat men wil. *Wil* men zich *verdedigen*, dan moet men ook de *middelen* die daartoe noodig zijn *willen*.

Wat de legerverhouding van aanvaller en verdediger betreft, heeft spreker gezegd dat beide partijen vroeger troepen konden aanwerven naarmate hunne geldmiddelen het toelieten. Een groot rijk kon zich in het algemeen meer troepen verschaffen dan een klein rijk; tegenwoordig is dit echter niet mogelijk. Op het oogenblik zijn het de inwoners van een land die moeten opkomen, en *dán* is het percentage van den verdediger grooter dan van den aanvaller, waarbij men niet vergeten moet de meerdere waarde van degenen, die hun eigen grond verdedigen, boven huurtroepen, die geen belang bij de zaak hadden, en dus eene zwakke verdediging voerden of overliepen, een verschijnsel dat men tegenwoordig wel niet zal zien. Maar men moet alle beschikbare manschappen oefenen; zonder geoefendheid hebben hunne vaderlandsliefde en hun moed tegenwoordig géén waarde. Gambetta heeft menschen opgeroepen en daarvan benden bijeengetrokken, maar daarmee de verdediging te voeren is natuurlijk in den tegenwoordigen tijd *niet mogelijk*.

Wat de stremming der communicatie betreft, heeft spreker gezegd, dat de communicatie der Duitschers betrekkelijk niet gestremd is geweest, althans dat dit zeer weinig is voorgekomen. Dit was juist hieraan toe te schrijven, dat in Frankrijk geen leger meer bestond, dat goed geoefend was. Er waren nog wel eenige troepen, maar die waren niet opgewassen tegen de overmacht van de Duitschers. Hij heeft echter in het algemeen beweerd, dat het stremmen *zelf*, zoo men een goed leger bezit, gemakkelijker is dan vroeger en de aanvaller meer in verlegenheid kan brengen.

Wat de waarde van de linie betreft, het doet spr. zéér véél genoegen dat hij de meening van den heer Pompe daaromtrent geheel en al verkeerd begrepen heeft. Dat de passieve middelen onnut zijn, schijnt de heer Pompe dan ook niet te hebben willen beweren. Spr. had echter gemeend uit het vroeger betoogde dit te moeten opmaken.

Wat het gevoelen van den kolonel Brialmont betreft, het gezegde van dien schrijver blijft waar, dat kleine staten veel tijd behoeven om hunne troepen te vereenigen. En dit zal nog meer waar zijn,

wanneer die staten actief willen optreden. Hij gelooft dat hij het omtrent de opvatting van de aangehaalde woorden met den heer Pompe grootendeels eens is, hij kan daarin echter niet lezen dat Brialmont de passieve weermiddelen van minder waarde acht. Wanneer wij ons leger zoo organiseeren, dat wij binnen weinige dagen alle strijdbare mannen kunnen oproepen, wat spr. mogelijk acht, zoo als hij in een der vergaderingen van het voorgaande jaar heeft trachten aan te toonen, en wanneer wij daarbij zorgen voor eene deugdelijke oefening der manschappen, waarop hij ook reeds *bij herhaling*, zoowel hier als elders, met klem heeft *aangedrongen*, dan moet dat verschil tusschen groote en kleine staten, wat betreft den tijd, benoodigd tot het bijeenrekken van troepen en hare geoefendheid, grootendeels wegvallen.

De heer Kromhout heeft gezegd, dat de oorlog van 1870 heeft doen zien dat de franc-tireurs, bij ons de scherpschutters, geen waarde hebben. Spr. meent dat deskundigen dit reeds lang voor 1870 eens waren, namelijk zoo zij *optraden als afzonderlijke korpsen*. De vrijwillige oefening in den wapenhandel kan echter niettemin *zéér veel* nut afwerpen; verder heeft de heer K. gesproken van den toestand van het leger en van den volksgeest zoo als die *is*. Spr. had daarentegen op het oog de toestand van het leger *zoo als die moet zijn*, en hierin ligt juist het verschil tusschen zijne rede-neering en die van de heeren P. en K. Hij heeft de overtuiging dat ons land zeer goed te verdedigen is, en die overtuiging wenscht hij door het volk te zien deelen. Heeft het volk eenmaal die overtuiging, dan zal ook de geest veranderen. Om die overtuiging veld te doen winnen, acht hij het noodig het volk *in de eerste plaats* te doordringen van het besef dat de toestand van ons land *allergunstigst* is voor de verdediging, en *daarna* aan te geven wat voor die verdediging noodig is.

Spr. blijft van gevoelen dat het verkeerd is het leger *voorop* te stellen en de doode weermiddelen als *bijzaak* te noemen. Zij hebben voor *ons gelijke* waarde. Men zou daardoor toch aanleiding kunnen geven die *bijzaak* te verwaarloozen, wat even noodlottig zou zijn als wat tot nu toe geschiedde.

De heer POMPE.

Met een enkel woord wenscht spr. nog te constateeren — het

verheugt hem dit te kunnen doen — dat de heer Hoogenboom groote waarde hecht aan het in orde zijn van onze levende strijdkrachten, en dat ook hij zonder dat die krachten in goeden toestand verkeerden, het zeer bezwaarlijk acht aan eene verdediging van ons land te denken. De heer Hoogenboom geeft spr. toe dat, wanneer ons vaderland in den zomer van verleden jaar was aangevallen, bij den toenmaligen toestand van de actieve strijdkrachten, er weinig kans voor ons was geweest dien aanval te weerstaan.

Volgens spr. is het wenschelijk immer de toestanden aan te wijzen, *zoo als zij feitelijk zijn*, en tegelijkertijd pogingen uit te lokken tot verbetering van het bestaande. Dit was eene der redenen waarom spr. het door hem behandelde onderwerp koos. De *erkenning* dat de bedendaagsche verdedigende oorlogvoering hoofdzakelijk moet steunen op de actieve strijdkrachten, zal van zelf er toe leiden ook ons leger te *hervormen* en de quacstie van de legerorganisatie op den voorgrond te plaatsen, om *daarna* aan de passieve weermiddelen die financieele krachten te besteden, waartoe ons volk dan nog in staat zal zijn. Ons land verkeert in dat opzicht in een gelukkiger toestand dan menig andere kleine staat, maar dat voordeel zal ons niets baten, wanneer wij niet *beginnen* met een leger te maken, dat zoo sterk mogelijk is, door organisatie, ook door uitrusting, vooral door bewapening, maar bovenal door oefening.

De Voorzitter stelt daarna voor de discussie te sluiten, waartoe wordt besloten. De vergaderden gingen uiteen, nadat 23 kandidaten als lid waren aangenomen.

Namens het Bestuur,

De Secretaris,

W. HOOGENBOOM.
